
NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 08162776 6

Maatschap

ST

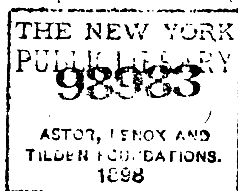
HET BELANG DER WAARE VOLKSVERLICHTING.

UITGEGEEVEN DOOR DE

MAATSCHAPPIJ: *TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN.*

Te AMSTELDAM, bij
De Wed. HARM. KEIJZER, CORNs. DE VRIES,
EN
HENDRIK VAN MUNSTER.
1809.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
98983
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.
1898

B E R I C H T.

De stoffe, welke het onderwerp deeze Verhandeling uitmaakt, is, sedert eenige jaaren, zo hier, als in het nabuurig Duitschland, *op verschillende wijzen beschouwd en voorgedraagen. In eene Maatschappij, welke* tot nut van 't algemeen *werkzaam is, moest zij derhalven ook in aanmerking komen, ten einde bepaald te kunnen weeten, tot hoe verre* de Verlichting, *tot heil des Volks, als nuttig kan aangemerkt worden. Men wenscht dat de Schrijver deezer Verhandeling, aan welke de Maatschappij, in haare laatstgehoudene algemeene Vergadering, de uitgeloofde gouden Medaille heeft toegekend, tot genoegen*

 van

B E R I C H T.

van de leezers, de noodige beperking aan dezelve zal gegeeven hebben: en daar door het weldaadig doel zal treffen, het welk de Maatschappij ter bereiking zich heeft voorgesteld.

Op last der Maatschappije.

G. Brender à Brandis
Secretaris

Amsterdam,
den 11den van Hooijmaand,
1800.

AND.

ANDWOORD

OP DE

VRAAG:

Van hoe veel belang is de waare Volksverlichting te achten tot het vormen der Volkszeden? welke zijn de algemeene, en hier te Lande in het bijzonder, werkende oorzaaken, dat dezelve geen meerder opgang maaken? en van welke middelen zou men in dit geval, inzonderheid in ons Vaderderland, den meesten dienst kunnen verwachten?

DOOR

H. W. VAN DER PLOEG,

Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te Creijfeld.

AAN WIEN DE

GOUDEN EERPENNING

IS TOEGEWEZEN.

ZAMENSPRAAK

(ALS TER INLEIDING)

TUSSCHEN

BURGERHART EN LEERGRAAG.

BURGERHART. Neen, Buurman! wij zijn goede vrienden, maar van *verlichting* moet gij mij niet spreeken. Ik mag 'er niet van hooren; zij is mij een ergernis; zij deugt immers nergens toe, dan om de menschen maar te verderven, hen wild, oproerig, ongodsdienstig en zedeloos te maaken. Zedert dien tijd, dat dit woord in de mode gekomen is, is de zedelijke waereld van dag tot dag verergerd; de menschen zijn 'er blind door geworden en in het diepste verderf gezonken. 'Er is geen kwaad onder de zonne, dat grooter onheil heeft aangericht dan die verlichting. Zij heeft onschuld, eerlijkheid, trouw en burgerlijken welvaart verbannen, ja het menschdom meer schade gedaan dan Heerschzucht, Priesterlist en Huichelaarij. En gij zegt mij daar, dat de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* een prijsvraag heeft uitgeschreeven, om dat kwaad te bevorderen? De Bestuurders daarvan moeten ook al

behooren onder de vrijgeesten en oproerstichters. Ik meende, dat zij het welzijn van ons Land bedoelden; maar nu zie ik — zij willen deezen Staat in den grond helpen, en 't volk op hol brengen. Mij dunkt, als ik die vraag lees, dan is het, als of zij vroegen: wat moeten wij doen, om onze Natie van haar Christendom, van haare onschuld, van haare huiselijke vreugde, van haaren handel en welvaart te berooven, en te bevorderen dat zij in weelde, ongebondenheid en godloosheid verzinke?

LEERGRAAG. Wel, mijn goede Buurman! is het met u aan 't maalen? gij zijt anders, in uw zoort, een verstandig man, maar nu geheel het spoor bijster. Als ik u zo hoor spreeken, dan komt het mij voor, eeven als of gij ontevreeden zijt met den goeden GOD, om dat Hij den wijnstok heeft voortgebragt, wijl 'er menschen zijn, die zich aan den wijn dronken drinken en verderven.

BURGERH. Hoe nu! dit is immers geheel iets anders; dat de menschen zich verderven door den wijn, komt alleen van het misbruik der goddelijke gaven; maar....

LEERGR. Maar.... wat gij daar aanstonds gezegd hebt, komt van het *goed gebruik* der verlichting, niet waar?

BURGERH. Van het *goed gebruik*?

LEERGR. Wel ja; want als men de verlichting *misbruikt*, dan wordt men *zo* als BURGERHART, die zich eerlijk en braaf gedraagt, zijne huishouding verzorgt, een nuttig Lid is van den Staat, en de pligten vervult

vult, die hij GOD, zich zelven, en zijne naasten schuldig is.

BURGERH. Ik ben immers niet verlicht, Buurman! ik wil het ook niet zijn. GOD zal 'er mij, hoop ik, voor bewaaren. Ik ben een eenvoudig man en Christen, onderzoek de schriften en boeken, die mij wijs maaken tot zaligheid, en zoek daarnaar te leven, zonder mij te bemoeien met de spitsvindigheden en hairkloverijen der zogenoemde verlichtte waereld.

LEERGR. En nochthans, als ik het wel begrijp, dan moet ik u zeggen, dat gij waarlijk verlicht zijt. Zo dat men de vraag der Maatschappij zeer wel op deeze wijze kon voorstellen: „ BURGERHART is een verlicht man, en zijne verlichting heeft een weldaadigen invloed op zijne zeden: want hij is — in de volle betekenis des woords — een goed Christen, een goed Vaderlander, goed huisvader, goed echtgenoot, goed opvoeder zijner kinderen, een aangenaam man in de zamenleeving, en een Burger, die zijn tijdelijk beroep grondig kent, en het eerlijk waarneemt. Hoe komt het nu, dat in ons land alle menschen niet zo verlicht zijn als BURGERHART en welke zijn de beste middelen om zulks te bevorderen?"

BURGERH. Gij geeft mij daar een mooi bloempjen; doch dat overgeslaagen: indien de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, met deeze vraag niets anders bedoelt, dan om mijns gelijken meer te bevorderen, zo kan ik 'er niets tegen hebben, schoon ik voor mij

mij zelven wel wenschte, wat meer te weeten, en inzonderheid — veel beeter te weezen, dan ik gevoel dat ik ben; ik doe ook daartoe dagelijks mijn best.

LEERGR. Dat betaamt u 'en alle menschen. Doch als ons volk maar eens in het één en ander zo verre was als gij — wees verzeekerd, het zag 'er veel beter uit in dit Land.

BURGERH. Dat kan ik niet ontkennen, schoon ik anderzins geen vriend ben van eigen lof.

LEERGR. Het is geen eigen lof, maar de spreekende waarheid.

BURGERH. Zonder zulks hier verder uit te pluizen, zeg mij eens, om weêr ter zaak te komen, wat gij eigentlijk onder *Volksverlichting* verstaat?

LEERGR. Zeer gaarne, indien ik kan. Doch ik wil 'er tegelijk bijvoegen, (zo als de vraag der Maatschappij luidt) wat ik onder *waare* Volksverlichting versta: want daar is ook eene *valsche.*

BURGERH. *Valsche*? dat begrijp ik niet.

LEERGR. Gij hebt gelijk: *valsche Volksverlichting* is eigentlijk een woord zonder betekenis; ach! 'er is wel *valsche troost* (zegt ROCHOUW, de schepper der Volksschoolen in *Duitschland*) maar *geen valsche verlichting*, gelijk 'er geen *droog water* is; want, voegt hij 'er bij, eene *halve* en *een-zijdige verlichting* is *geen verlichting*, gelijk aangestoken wijngeest geen licht is, waarbij men leezen kan; maar men noemt het zo, als de menschen *wel* inzien dat zij gedwaald hebben,

zon-

zonder de waarheid aan te neemen, en zij dus, opnieuws, in andere dwaalingen vervallen.

BURGERH. Ja: nu vat ik u: gij wilt zeggen: als men in een huis woont, dat bouwvallig is, en het zelve daarom verlaat, doch geen ander neemende, onder den blooten Hemel leeft, of in een even flegte wooning inkruipt, die ook zo gevaarlijk is, als het verlaaten huis.

LEERGR. Juist gevat. En nu kunt gij u maar aan dat beeld houden, om de *waare* Volksverlichting uit te drukken.

BURGERH. Gij meent misſchien op deeze wijze: dat men, het bouwvallig huis verlaatende, een nieuw hegt en ſterk bouwt, om daarin te woonen; of, als het eerſte nog herſteld kan worden, dat men dan al het gebrekkige verbetere en daar aan arbeide, tot het zo goed is als nieuw.

LEERGR. Wel nu, mijn Vriend! uw drift is zeer bedaard. Gij zult thans niet meer een vijand zijn der waare Volksverlichting, denk ik, maar veeleer den Beſtuurderen der Maatſchappij uwen dank betuigen, dat zij die vraag hebben voorgeſteld, en misſchien zelf daarop andwoorden.

BURGERH. Het eerſte beken ik met ſchaamte; maar tot het laatſte zijn mijne krachten te zwak. Wij Burgerlieden zijn niet genoeg ervaren, om voor zulke geleerde Mannen, als in het Beſtuur der Maatſchappij zitten, te ſchrijven.

LEERGR. Zulks wordt ook, over het geheel, niet gevorderd. 'Er zal voor het volk geſchreeven worden; en de beoordee-

laars beslissen alleen, of het geschreevene, in dit opzicht, doelmaatig is.

BURGERH. Dan behoeft zulk een andwoord niet geleerd te zijn?

LEERGR. ô Neen: het zou dan juist niet te pas komen; maar het moet duidelijk en overtuigende zijn voor u, en uws gelijken. Kom aan, Buurman, beproef uwe kragten eens.

BURGERH. Neen: schoenmaaker hou u bij uw leest. Dat is uwe zaak beter dan de mijne.

LEERGR. Ik zal 'er misschien eens mede aanvangen — Zeg mij, wat dunkt u, dat daar zo al in moest komen?

BURGERH. Gij hebt mijne meening daartoe niet nodig; doch als ik het zeggen mag, dan moest gij de vraag der Maatschappij in vier Hoofddeelen beandwoorden.

LEERGR. Zo begrijp ik het ook, namelijk?

BURGERH. Vooreerst: wat is waare Volksverlichting?

ten 2den: Van hoe veel belang is zij tot het vormen der Volkszeden?

ten 3den: Welke zijn de algemeene, hier te lande in het bijzonder, werkende oorzaaken, dat zij geen meer opgang maake?

En ten 4den: Van welke middelen zou men, in dit geval, den meesten dienst kunnen verwachten?

Dit is, naar mijn eenvoudig verſtand, de natuurlijke verdeeling der voorgeſtelde vraag.

LEERGR. Ja, Vriend! wij zijn het eens. Op dien grond zal ik dus zoeken te bouwen. — Indien maar de kalk en ſteen, en bijzonder de vorm van het huis, doelmatig zijn mogen! doch hierover zal ik mij niet ontrusten. Ik arbeid daaraan in mijne tusſchen uuren, als tot uitſpanning, al ware het alleen om mij zelven nuttig te zijn; en wat ik niet tref — bereikt wel een ander.

BURGERH. Werk, ondertusſchen, met vermaak, en laat uw groot oogmerk zijn — *het Nut van het Algemeen!*

LEERGR. Dank voor dien wijzen raad! ik zal daaraan ſteeds gedachtig zijn.

Hier mede eindigde deeze zamenſpraak. En nu zal de ſchrijver, (zijne Inleiding beſluitende) naar het plan van BURGERHART, de vraag der Maatſchappij trachten te beändwoorden.

EERSTE HOOFDDEEL.

Wat is waare Volksverlichting?

Deeze vraag vordert gewisfelijk, in de eerfte plaats, eene nauwkeurige en duidelijke beandwoording; zullen wij anders niet gezegd worden, den gouden knop op de torenfpits te plaatzen, eer dat het fundament van het gebouw gelegd is. In alle zaaken, immers, waar over gehandeld zal worden, is het nodig, dat men vooraf een duidelijk begrip vorme, en het met zich zelven en den leezer eens zij, wat de zaak voor handen eigenlijk wil zeggen.

Uit dien hoofde zal ik (na het bepaalen van het denkbeeld eener waare Volksverlichting) *eerst* kortelijk aanftippen: wat — *niet*: en *dan*: wat — *al* daar onder, naar mijn inzien, zou moeten behooren.

BEPAALING VAN EENE WAARE VOLKSVERLICHTING (*).

Onder eene waare volksverlichting — verfta ik: „ Eene, door onderwijs en eigen oe-
„ fe-

(*) Nadat ik deeze verhandeling gefloten had kwam mij in handen eene bepaaling van den Hoogleeraar MEINERS in *Göttingen*, die, met andere en minder woorden, wel niet van de mijne zal verfchillen, behalven dat hij van verlichting, in 't algemeen, fpreekt. „ Eine folche Kentnifs der Natur &
„ ihres

„ fening verkreegene, vatbaar- en vaardig-
„ heid der gezamenlijke burgers van den Staat
„ door alle clasfen heen, zo wel vrouwen
„ als mannen, waar door zij, in het alge-
„ meen, eene duidelijke, op overtuiging ge-
„ gronde, kennis hebben *van* -- en een
„ gezond oordeel vellen — *over* die zaaken,
„ welke, in het gemeene leeven, eenen on-
„ middelijken en gewigtigen invloed hebben
„ op hunnen natuurlijken en zedelijken wel-
„ vaart, ten opzichte van hun tijdelijk en van
„ hun toekomend beftaan."

Na deeze bepaaling behoeft het derhalven niet breedvoerig aangetoond te worden, dat onder Volksverlichting geenzins behoort, die kennis en dat oordeel, welke men, met recht, vordert in perfoonen, waar van gezegd wordt, dat zij *geftudeerd hebben*, maar die verkrijgbaar zijn voor alle ftanden, en voor beide fexen in de burgerlijke zamenleeving, en welke wij — met één woord — *het volk* noemen.

A. Doch, om bij de gemaakte verdeeling te blijven, zal ik thans kortelijk aanmerken:

Wat — *niet* tot zulk eene Volksverlichting behoort.

En hier onder begrijp ik:

a) In

„ ihres Urhebers — des Menfchen & feiner Verhält-
„ nisfe — wodurch diejenige welche fie befitzen
„ — fowohl über ihre wahre Beftimmung & Glük-
„ feeligkeit, als über ihre Flichten & Rechten vol-
„ kommen unterriehtet werden." Nog korter bepaalt ROCHOUW de Verlichting: „ Die algemeine
„ uebung & richtung der uns menfchen van Gott
„ verliehenen Sinnen & Seelen kräfte zum gut
„ werden."

a) In de eerste plaats — *eene* zogenaamde *Taalgeleerde opvoeding*, als zijnde iets, 't geen in mijne oogen, voor het volk onnodig is. — Immers.

Om Schriften in vreemde, 't zij leevende, 't zij doode, *taalen te leezen*, is voor het gros onzer Landgenooten, bijzonder thans, geheel overtollig, daar men, zedert eenigen tijd, overvloedig gezorgd heeft voor een ruim getal van nuttige volksboeken, die zelf bij den weetgierigsten aan zijnen graagen lust voldoening kunnen geeven.

Het reizen (hoe nuttig op zich zelf, voor menschen van hooger aanleg) kan men ook in geenen deele van het volk, in 't algemeen, verwachten. En

In vreemde taalen te spreeken binnen de grenzen des Vaderlands, dit voorwaar kan geene aanprijzing verdienen, schoon de zogenaamde groote waereld zich daar van menigmaal bedient, als of men zich schaamde een Bataaf te zijn. Zo dat de zucht, die onder mijne medeburgers zeer algemeen wordt, om de kinders vroegtijdig de een of andere taal te laaten leeren, eer zij nog hunne moedertaal verstaan, (schoon, misschien, door de bijzondere tijdsomstandigheden niet geheel aftekeuren) over het geheel meer schadelijk dan nuttig is. Want als men onze Burgerjeugd, in plaats van wat gebroken Fransch, het Neêrduitsch grondig liet leeren, en haar bekend maakte met andere nuttige wetenschappen, die voor elke sexe passen, dit ware, in der daad, een veel beter werk gedaan.

De zeelieden alleen zouden bij de kennis

van

van eenige leevende taalen kunnen winnen; ja voor deezen zou dezelve noodzaakelijk zijn. Doch van dit bijzondere tot het algemeen te besluiten; is tegen den regel, en indien maar zij, die naderhand de zee bebouwen, hunne eigene moedertaal regelmaatig leerden, dan was 'er geen zwarigheid, of zij zouden, binnen kort, zo veel van het Engelsch, Fransch, Italiaansch en Hoogduitsch weg hebben, als voor hen vereischt wierd.

b) Het tweede wat tot de Volksverlichting *niet* behoort, is: „ het leeren van die zaa„ ken, welke, behalven de vreemde taalen, „ eigenlijk op de zogenoemde *Hooge Schoolen* „ moesten geleerd worden". Ik zeg — *moesten worden*; want nog zijn de Hooge Schoolen, veelal zodanig ingericht, dat men daarop dingen verhandelt, die wel voor het volk in 't algemeen passen, maar die, met recht, te huis behooren op de laagere of *Volksschoolen*; doch welke gaaping nu nog op de eerste moet aangevuld worden, om dat de laatste in 't algemeen zeer slegt gesteld zijn; zo dat zij, die tot studie opgeleid worden, helaas! op de *Hooge School* verschijnen als kinders, die hunnen ondermeester te vroeg ontloopen zijn, schoon buiten hunne schuld meestal, om dat zij geene gelegenheid hebben om meer te leeren. Dit geldt niet alleen van de Volksschoolen, maar ook van die, welke meer bepaald voor *studeerenden* zijn ingericht. Doch thans genoeg hier van. Ik wilde alleen maar zeggen, dat, ondersteld de Hooge Schoolen waren geheel doelmatig, de zaaken, daarop verhandeld, *niet* tot de Volksverlichting zouden behooren, noch behooren mogen; want anders ware dezelve niets

dan

dan een harzenſchim, die onuitvoerbaar, ja ondenkbaar was, voor het gros des volks, dat waarlijk weinig geſchikt zou zijn om, op deeze wijze, tot de waare verlichting op te ſtijgen.

Hier bij zou ik het hebben laaten berusten, ten zij de omſtandigheden des tijds mij aanleiding gaven, nog afzonderlijk ſtil te ſtaan bij een gewichtig deel van het, onder letter *b*, algemeen aangemerkte, raakende 't geen tot de Volksverlichting *niet* behoort, namelijk: „ Die kennis, welke 'er vereischt wordt, „ om geſchikt en bekwaam te weezen tot „ Leden van het Burgerlijk Beſtuur " (*) Dat is: de algemeene Volksverlichting onderſtelt geenzins, dat alle de Burgers van den Staat, 't zij Handwerker, 't zij Daglooner, of Koopman, bedreeven moeten zijn in dat geene, wat tot de Regeering des Vaderlands behoort. Dit is en blijft de taak van hen, die door Natuurlijk Genie, door hooger beſchaaving en door waare Braafheid, boven het gros des volks uitmunten. En wanneer al het volk zich dadelijk zou bemoeien met het beſpiegelende en beoefenende gedeelte der Landsregeering, dan ware deeze verlichting zeer ſchadelijk voor de groote Machine van Staat, waarin ieder Burger, hoe klein en gering zijn beroep ook ſchijne, moet mede werken om dezelve in beweeging te houden, en die zeeker geduurig in gevaar van ſtilſtand zou ko-

(*) Dit ruikt misſchien naar het thans zo zeer verachte woord: *Ariſtocratie.* Maar waarom is dit woord toch zo veracht? Ik geloof om dat men het niet verſtaat. Want wie zoude de Regeering der *Besten* en *Waardigſten* verachten.

komen en blijven, indien, bij voorbeeld de Timmerman, de Schrijnwerker, de Metzelaar, de Smid, de Tinnegieter — of wel hunne knechten — zich niet alleen moesten toeleggen op de zwaare kunst van regeeren, maar ook hun tijdelijk beroep moesten verlaaten, om deeze kunst uit te oefenen. Het is derhalven genoeg, indien het volk *zo verre* verlicht is, dat het met eigene oogen ziet en kiest — die perfoonen, welke, door kunde en braafheid, het belang en welzijn des Lands kennen — en willen bevorderen; zulk eene verlichting toch heeft een onmiddelijken en gewichtigen invloed op het algemeen natuurlijk en zedelijk geluk des Volks.

B. Thans zal ik, in de tweede plaats, trachten open te leggen, wat — *al* kan gezegd worden te behooren tot eene waare Volksverlichting, indien zij in haar geheel beftaat.

Vooraf, echter, zal het nodig zijn hier aan te merken, dat deeze vordering eener algemeene verlichting onder alle ftanden en onder beide fexen, geenzins influit, eene volkomene overeenkomst en gelijkheid van kennis en oordeel onder de bijzondere Leden der Maatfchappij. — Insgelijks wordt daartoe niet vereischt, dat alle de kundigheden des volks, moeten fteunen op de vaste gronden van fchoolfche wijsbegeerte en afgetrokkene bewijzen; maar het is genoeg — in mijne oogen — zo de geheele masfa des volks (hoe verfcheiden ook en ongelijk in de individuen) over het geheel en in den regel, zulk eene verlichte kennis en oordeel bezitte, dat zij, hoewel èen eenvoudig, nogthans een duidelijk begrip vorme, en

eene

eene voor haar grondige overtuiging hebbe van de volgende bijzondere ſtukken, welke, te zamen genomen, het volk *waarlijk verlicht* maaken.

1.) Het eerſte ſtuk eener waare Volksverlichting beſtaat: „ In eene duidelijke „ kennis, en vaste overtuiging van het be„ ſtaan en aanweezen der Godheid, en van „ die *vereering* (*), welke de mensch aan het „ Hoogſte weezen ſchuldig is.

„ 2.) In eene geregelde zelf kennis — zo „ wel wat de geſteldheid van ligchaam en „ ziel, als vooral wat het Caracter van den „ mensch in het bijzonder betreft.

„ 3.) In eene juiste kennis van het bijzon„ der beroep, welk de mensch, in zijnen ſtand, „ op deeze aarde bekleedt.

„ 4.) In eene, op overtuiging gegrondde, „ kennis van alle de plichten, welke den „ mensch, den burger en den Christen be„ taamen.

„ 5.) In het doorgronden en waardeeren „ van de Rechten, welke den mensch en „ burger toekomen.

„ 6.) In het wel bevatten en gevoelen van „ de betrekkelijke pligten der menſchen — „ als Echtgenooten, Ouders, en Huisver„ zorgers.

„ 7.) In eene regelmaatige kennis der moe„ dertaal.

„ 8.) En

(*) Ik zeg — *vereering*; want, in een verlichten ſtaat, valt natuurlijk het woord *Dienst* weg, als geheel onbeſtaanbaar met de denkbeelden, die de verlichte ſterveling daar mede verbindt.

„ 8) En eindelijk in eenige duidelijke begrippen van de Natuur en haare wetten, „ van de Natuurlijke en Staatkundige Historie „ — van de Geographische en Commerciëele „ gesteldheid — des Vaderlands, en van die „ middelen, welke geschikt zijn — meer tot „ bewaaring, dan tot herstelling der gezondheid; echter ook tot herstelling, voor zo „ verre deeze middelen kunnen gezogt worden buiten het vak der eigenlijke artsenijkunde."

Over een en ander zal ik mij thans wat nader verklaaren.

EERSTE STUK.

Het eerste stuk eener algemeene waare Volksverlichting is: „ eene duidelijke kennis, „ en vaste overtuiging, van het bestaan der „ Godheid, en van die vereering, welke de „ mensch aan het Hoogste Weezen schuldig is."

't Is hier de vraag niet, of de verlichting des volks hier mede het eerst moete aanvangen, en of dit stuk het begin behoore te zijn van 's menschen onderwijs en onderzoek? Want anders zou men (misschien met recht) in het gemeene leeven kunnen aanprijzen, dat liever met de zelfkennis of iet anders begonnen wierd — om van daar over te gaan tot de kennis en vereering des Allerhoogsten. Doch daar alleen gevraagd wordt — wat tot Volksverlichting behoore? en niet — hoe men daar toe moete komen? zo doet het hier niets ter zaake, op welk eene wijze men deeze kennis verkrijge, maar het is genoeg, zo die kundigheden bij het volk waarlijk voorhanden zijn.

 Om

Om deeze Volksverlichting in eene Maatschappij te verkrijgen, is het, in der daad, een onschatbaar voorrecht, dat de Zon des Euangeliums haaren glans over het menschdom verspreidt, waar door alle Volksklassen in staat kunnen gesteld worden, om op te klimmen tot zulk een zuiver begrip van het Hoogste Weezen, en van waare Godsvereering, als misschien, zonder dat, naauwlijks de grootste wijsgeer zou bereikt hebben.

Daar het Christendom, derhalven, in mijn vaderland algemeen bekend is, en het gros des volks naar zijnen naam genoemd wordt, zo zal ik dit gedeelte, en mijne geheele Verhandeling — als voor Christenen bestemd — beärbeiden; doch alleen (zo het mij toeschijnt) in den *Geest* des reinen Christendoms (en *niet* van deeze of geene secte) zonder mij bezig te houden met dat geene, wat tot de *letter* van het zelve behoort.

Zal dan het volk waarlijk verlicht zijn — in dit stuk, zo zoude ik zijne kennis en overtuiging — hoofdzakelijk — bepaalen tot deeze eenvoudige grondstellingen der Euangelieleere.

a.) Eene vaste overtuiging, door de Reden (*) (als grondslag van alle moogelijke Openbaaring) beweezen, en door JESUS leer bevestigd, dat 'er één GOD bestaat, een eeuwig, geestlijk, volmaakt Weezen, begaafd met de Eigenschappen van Almacht — Alweetendheid — Alomheid — Wijsheid — Goedheid — Heiligheid — Rechtvaardigheid — Waarheid

(*) Het bestaan van GOD kan nimmer anders dan door de *Reden* beweezen worden; daar de H. Schrift deeze waarheid altijd *onderstelt*.

heid en onveranderlijke Gelukzaligheid; een GOD, die dit heelal, met deszelfs volheid, heeft voortgebragt, en van wien wij door JESUS weeten, dat Hij de *Vader* is van *alle*, *alle* menschen.

b) De klaare verzeekering, dat die GOD, Schepper en Vader, zich steeds dadelijk bemoeit met alle zijne werken, en door zijne Voorzienigheid alles onderhoudt en regeert.

c.) De troostvolle gerustheid, ons door het Christendom geschonken, dat die GOD alle menschen bestemd heeft voor eene eindelooze voortduuring van hun weezen.

d.) De blijde waarheid, dat GOD JESUS, den CHRISTUS, in de waereld gezonden heeft, om het menschdom te verzekeren, dat deeze eindelooze voortduuring van zijn weezen *voor allen* kan worden — een staat van de hoogst mooglijke zaligheid, indien zij zelve willen en waartoe GOD hun zal helpen, zo veel met hunne zedelijke Vrijheid bestaanbaar is.

e.) De bewustheid en overtuiging, dat de eenige voorwaarde deezer bestemde zaligheid bestaat: in eene oprechte bekeering, beweezen door eene willige gehoorzaamheid aan GODS heilige geboden, door JESUS bekend gemaakt.

f.) Het gevoel der menschelijke zwakheid — waar door alle menschen moeten bewogen worden, om, naar den Geest des Christendoms, zich te bedienen van alle die hulpmiddelen (*), welke geschikt zijn, om hen te ver-ster-

(*) Deeze hulpmiddelen zijn te bekend, om ze hier alle te noemen; als bij voorbeeld *De Waterdoop*, *het Avondmaal*, *het gebed*, *de openlijke* en *huislijke aandachts-*

ſterken en te bekragtigen in de daadlijke uitoefening van hunne zedelijke christelijke pligten, en in het ſtreeven naar innerlijke zelfverbeetering.

g.) Eindelijk, de verzekering, dat GOD alle menſchen, naar hun licht en toeſtand, rechtvaardiglijk zal oordeelen, om hen te doen gevoelen het loon hunner daaden.

Het plan deezer Verhandeling laat niet toe, deeze ſchets van Godskennis en Godsvereering — als deel der waare Volksverlichting — breedvoeriger uit te breiden; maar het zou alleen een wenk zijn, wat, in mijne oogen, tot dit ſtuk behoorde gebragt te worden, indien een Staat den naam van *verlicht* kan dragen. Moge het waar zijn, dat eenige zaaken nog daar bij of daar af moesten, ik twijfel geenzins, of men zal (dank zij de Eeuw, waarin wij leeven!) daarin niets vinden, wat tegen den Geest des Christendoms of tegen de goede zeden aanſtootelijk is.

TWEEDE STUK.

Nu komen wij tot het tweede ſtuk eener waare Volksverlichting: „ eene geregelde zelf„ kennis — zo wel ten aanzien van de alge„ meene geſteldheid der ziele en des lighaams, „ als ook van het bijzonder Caracter van den „ individuëelen mensch."

Men kan het (behoudens het denkbeeld eener waare Volksverlichting) gerustelijk daarbij laaten, dat het volk zich den mensch voorſtelle als een weezen — zamengeſteld uit een ſtof-

dachtsoefeningen, het leezen der H. Schrift, omgang met goede menſchen, zelfbeproeving, Doodsgedachten, enz.

stoflijk ligchaam en een onstoflijke ziel, waar van het eerste, zinnelijk, het andere, redelijk is; mits dat men onderstelle, dat de woorden *zinnelijk* en *redelijk* beide duidelijk verstaan worden.

Doch, boven al, is het nodig, dat onder het algemeenverspreid zijn de rechte kennis en begrippen van de vermogens en kragten der ziele — als van *het redelijk verstand*, *het geheugen*, *den wille* — *het oordeel* — *de verbeelding* — en *het geweeten*; terwijl, te gelijk, de beste middelen moeten gekend worden om deeze vermogens en krachten te ontwikkelen, te versterken en te vereedelen: op dat de menschelijke natuur een recht bezef hebbe van haare hooge waarde en voortreffelijkheid.

Ook de kennis van de gesteldheid des lighaams is een onmisbaar gedeelte van het geheel der Volksverlichting, de kennis, namelijk, van zijne sterkte en zwakheid; van de zamenstelling en verbindtenis tusschen alle zijne deelen; van zijne krachten en vermogens; van het gevaar der verzwakking, der afmatting, der overspanning, en der ziekten; van de beste middelen om dezelve voor te komen, en het lighaam te versterken; en bijzonder van diens invloed op de ziel; — alle 't welk in een verlichten staat niet mag ontbreeken.

In het bijzonder komt hier nog te pas, dat ieder mensch recht bekend is met zijn eigen Caracter — met zijne goede en zwakke zijde, met zijn temperament, met zijne driften, met zijne gebreken en, zo zij 'er zijn, ook met zijne misdaaden.

De groote vraagen: wie ben ik? — hoe is mijn gedrag? — waar voor moet ik mij het

meest in acht neemen? — aan welke dwaasheid, zwakheid en zonde sta ik meer dan aan andere bloot? — mogen onder een verlicht volk bij niemand onbekend — noch onbeäudwoord blijven; want die hierin onkundig is, ontbeert juist het allergewichtigste gedeelte der verlichting, dat rechtstreeks opleidt tot goede zeden, en onmiddelijken invloed heeft op de bevordering van dat groote oogmerk. — Den mensch, die anders verlicht mag heeten, en in die dingen een vreemdeling is, kan men met recht vergelijken bij iemand, wiens oogen in de verte treffend gadeslaan, maar het nabij zijnde niet onderscheiden kunnen. Is dit laatste een groot gebrek aan het gezicht — zo is het eerste een hoofdmangel aan het denkbeeld der waare verlichting. *Ken u zelven* — was daarom de raad van alle wijzen. *Beproef u zelven* — is de vermaaning der Heilige Schrift, waardig om met onuitwischbaare letteren in de harten van alle menschen gedrukt te worden, indien verlichting ooit hun deel zal zijn.

DERDE STUK.

Het derde stuk van het groote geheel — is voorwaar niet minder gewichtig: „ dat, „ namelijk, ieder Lid van den Staat eene ge„ vestigde kennis hebbe van dat tijdelijk be„ roep, 't welk hij op deeze aarde moet ver„ vullen."

Praktijk alleen (hoe verre men het somwijlen ook daar door moge brengen) is hiertoe, zo mij voorkomt, niet genoegzaam; maar zal het volk waarlijk verlicht zijn, zo is het no-

nodig, dat men ook de *Theorie* daar van bezitte.

Het leezen — *schrijven* en *rekenen* — is, tot dat einde, de voorafgaande voorwaarde; als zijnde (om zo te spreeken) de brug om over te gaan in het land der waare verlichting. Men kan dus, in 't algemeen, deeze stelling aanneemen: „ dat de vatbaarheid des „ volks voor verlichting bestemd wordt door „ het meerder of minder gedeelte der Staats- „ burgers, welke over deeze brug gaan kun- „ nen: dat is, welke vaardig zijn in het lee- „ zen, schrijven, en rekenen."

Maar zal de mooglijkheid bewaarheid worden — dan moet deeze regel algemeen zijn — „ dat ieder burger zich vooreerst en boven al „ bemoeie met dat vak, 't welk hem en zijn be- „ roep onmiddelijk betreft." Want de verlichting des volks hangt niet zo zeer af van het — *veel weeten*, als wel van het — *grondig kennen* dier zaaken, welke ieder mensch in het bijzonder aangaan (*).

Niemand, derhalven, (schoon hij, als uit een Encijclopedie, over alles kan meê spreeken) is verlicht, zo hij dat geene, waar voor hij te scheep komt, niet in den grond verstaat. Elk burger van den Staat, hij mag Koopman, Handker, Zeeman of Hoogleeraar weezen, moet, uit dien hoofde, in een verlichten Staat, bekend zijn met zijn bijzonder beroep. Hij moet niet slegts

(*) In mijne oogen, doet het der waare verlichting niet weinig schade, wanneer men de Jeugd vroegtijdig bekend maakt met veelerlei dingen; zij leert daar door — *de omnibus aliquid*, *de toto* — *nihil.*

flegts — werktuigelijk, door gewoonte, en dagelijksch gebruik handelen; maar zodanig, dat hij altijd het hoe? en het waarom? van zijne bedrijven kan opgeeven; zo dat hij niet te vreden is met eene blinde navolging van zijne voorgangers, maar dat hij weete — de voor- en nadeelen, de gemakken en ongemakken van deeze of geene inrichting en behandeling; dat hij weete, hoe men hier en daar, in zijn eigen en ook in andere landen, die dingen bedrijft, en waarom hij zo en niet anders handelt? — De Landman, inzonderheid, dat achtingwaardig Lid van den Bugerſtaat, ſchoon helaas! te veel verwaarloosd, mag het allerminst werktuigelijk, naar bloote voorouderlijke gebruiken, zijn werk verrichten; hij is het, die eene rechte kennis moet hebben van de Natuur — van de Luchtgeſteldheid — van het Climaat, van den bijzonderen aart zijnes landbodems, en van de nieuwe ontdekkingen in het vak der Oeconomie. Doch wie hij ook zijn mag, zo wel de vrouw als de man, zo wel de daglooner als de man van ſtudie — zal waare Volksverlichting het deel zijn des Staats — zo is deeze beroepskunde voor ieder een volſtrekt nodig vereischte; en zonder dat (moge het licht der kennis nog zo algemeen worden) dwaalt een volk in het duister; ja is misſchien verder af van het groote doel — de bevordering der goede zeden, dan veele bijgelovige volken, op welke men anders met medelijden en verachting nederziet; want Volksverlichting beſtaat niet in de kennis van eenige ſtukken, maar in de verbindtenis van alle bijzondere deelen, waar van

van het tegenwoordige één der voornaamste is.

VIERDE STUK.

Doch ik moet, in de vierde plaats, met geen minder kracht aandringen op dit groot gedeelte eener waare Volksverlichting: „ de „ overtuigende kennis van alle die plichten, „ welke den Mensch, — den Burger en den „ Christen betaamen."

Reeds in het eerste stuk is hier over met één woord gesproken, toen ik aanmerkte dat tot waare verlichting in de vereering van het Hoogste Weezen behoorde — het gevoel van 's menschen verpligting om alle de geboden waar te neemen, die GOD, door JESUS, van ons afeischt. Maar ik ben daar over heen geloopen, zo als helaas! veele Volksleeraars en zogenoemde Volksverlichters; waar van de eerste wel leeren: wat wij te *gelooven*, en de andere, wat wij voor *Rechten* hebben; maar die het beschouwen, als een ding, dat zich van zelf verstaat — welke onze *Pligten* zijn? Ik heb dit echter niet gedaan om hen daarin gelijk te worden, maar veel meer om thans daar van opzettelijk te handelen; want deeze kennis, en de kennis van de drangredenen, die daartoe verbinden — is voor eene Volksverlichting, in 't geheel, niet te missen.

Met bedachtzaamheid voeg ik bij de pligten van Mensch en Burger, ook die — van Christen; wijl ik van eene verlichting spreek, die gevorderd wordt voor een Staat, waarin de leer des Christendoms ondersteld wordt bekend te weezen. En ieder (die in deeze reine leere

zelf geen booswicht — niet eens zijn eigen moordenaar.

Doch was deeze liefde, die hij hun bewees, gelijk in haare uitwerksels? In geenen deele; hij leerde in zijn vaderland, en was, als Volksverlichter en Hervormer, de edelste Patriot; hij was een teder minnend zoon, en zorgde, aan het kruis nog, voor zijne moeder. Hij was een trouw vriend en leefde in het midden van zijne meestgeliefden. Hij was de haater — niet van zijne vervolgers, maar van alle ongerechtigheid, en hij waardeerde den mensch steeds hooger, naar maate van zijne meerdere zedelijke waarde. Vol reine menschenliefde, was hij echter een vijand van alle kwaad, en kon, met waare grootheid van ziel, ieder, wie het was, den grooten en den geringen, zijne snoodheid voor het hoofd zeggen; ja — *Waereldburger*, in de waare beteekenis des woords, (en dit te zijn, is het onafscheidbaar plichtgevoel van elk, die waarlijk verlicht mag heeten) was hij bekend met alle plichten, die hij als mensch en burger schuldig was. Maar deeze leidde hij af — uit waare menschenliefde en uit liefde voor GOD boven alles; dat is, dit Pligtgevoel ontstond uit het groote beginzel: — *alle menschen zijn kinders van éénen vader, broeders onder elkander, en dus ook mijne broeders.* Hier door nu erkende hij, dat hij aan elk menschelijk weezen dat geen verpligt was, 't welk hij van hem in gelijk geval, kon en mogt verwachten; elk mensch, in 't algemeen, dat hij hem menschelijk — elk, die met hem in eenige betrekking stond, dat hij hem naar die betrekking,

— den

— den burger van den Staat, als medeburger — zijn vriend, als vriend — zijne moeder, als zoon behandelde, en dat hij als vaderlander, niet alleen de wetten van den Staat vervulde, maar zelf dat hij het algemeen belang *meer* dan het zijne, het *zedelijke* meer dan het *tijdelijke* waardeerde; ja zijn Waereldburgerschap bestond, met één woord, — daarin, dat hij, in elk geval, ieder weezen, vriend of vijand, deugdzaamen of godloozen (niet dezelfde diensten bewees, maar) zo behandelde, als hij zou wenschen, in dat bijzonder geval, van ieder bijzonder mensch behandeld te worden; niet slegts, dat hij geen onrecht deed, maar ook, dat hij aan elk die liefde, barmhartigheid, vergeeflijkheid, en dat medelijden betoonde, welke hij, in zijn geval, niet kon eischen voor den aardschen rechtbank, maar kon wenschen van een kind des algemeenen vaders — van een broeder.

De waare Volksverlichting, derhalven, aangaande de kennis van 's menschen pligten, moet *daarin* bestaan: dat het volk alle zijne onderscheidene pligten, in iedere bijzondere betrekking en omstandigheid, kan afleiden uit het beginzel der algemeene menschenliefde; dat dit beginzel van het zelve *uit overtuiging* aangenomen wordt — niet slegts uit gemeennuttigheid, niet uit hoofde van belang — maar uit liefde en gehoorzaamheid jegens GOD, den Vader, den Wetgeever, den Rechter, den Vergelder; zo dat de vraag: waarom moet gij uw vaderland beminnen? waarom moet gij uwe burgerlijke plichten waarneemen? waarom moet gij uwe ouders, familie en vrienden

den lief hebben? steeds uit overtuiging beandwoordt wordt, op deeze wijze: omdat ik verpligt ben alle menschen lief te hebben, en hen, wie zij ook zijn, zoo te beminnen, als ik van hun in gelijke gevallen zou wenschen bemind te worden. En op de vraag: wat verbindt u daartoe? moet weder uit volle overtuiging het andwoord volgen: om dat alle menschen kinders zijn van mijnen vader — mijne broeders, die ik, uit liefde voor mijnen GOD, zodanig moet behandelen, als hij mij gebiedt, en als JESUS door zijn voorbeeld mij geleerd heeft (*).

Zijn de menschen, op deeze wijze, verlicht in de kennis hunner pligten — zo is 'er geene zwarigheid, of de pligten van den mensch en van den burger zijn bestaanbaar met dat edele Waereldburgerschap, dat alle volkenhaat, allen nationalen hoogmoed, allen nijd, alle partijdigheid buitensluit, en dat (in weerwil van zo veele verschillende Regeerings vormen en maatschappijen) uitloopt op die zegenvolle stelling, dat alle volken der aarde, schoon in huisgezinnen verdeeld, ééne groote familie uitmaaken, waar van GOD — de Vader is.

VIJFDE STUK.

Met eenige huivering gaa ik over tot het vijfde stuk der waare Volksverlichting, dat ik boven heb aangegeeven: om dat deeze kennis (door

(*) Het zij echter verre daar van daan, dat men het volk eene *blinde* gehoorzaamheid zoude opdringen. deeze geboden van GOD zijn recht en waar; zijn de eeuwige wetten der reden, en *daarom* moet de mensch Hem gehoorzaam zijn.

(door de droevige ondervinding van onze tijden bevestigd) zo schrikkelijk kan worden, indien zij niet verbonden zij met het geheel, wat tot verlichting behoort, „ de kennis, na„ melijk: van de Rechten van den mensch en „ den burger." O! wanneer een volk, dat anders nog in 't duister dwaalt, eensklaps daar mede bekend wordt, en uit den slaap der onkunde ontwaakt: waar zijn dan de banden, die hetzelve houden? waar dan de grenzen van deszelfs woede in het uitvoeren van zijne oppermagt? Groote GOD! hoe beef ik bij deeze gedachte! Hoe onzalig zijn dan de gevolgen! Hoe onverantwoordelijk is het gedrag van hun, die hier toe mede werken, zonder het andere geheel voorbereid en daaraan gewerkt te hebben! — Gelijk de tijger, die zijne keetenen losrukt, in dolle razernij alles, wat hem tegenkomt, aanrandt en verslindt, zoo zal het onverlichte volk, bij het erkennen en herneemen van zijne Rechten, de rechten van de individuen aanranden en onderdrukken, en, met de schoone naamen van vrijheid, gelijkheid en onafhangelijkheid — losbandigheid, wreedheid en het schrikkelijk juk der regeeringloosheid in 't land voeren. Ja, het is maar al te waar — deeze volksverlichting, indien zij geïsoleerd bleef, zou ijselijker zijn, dan alle Bijgeloof en Volksverblinding, dan alle slavernij onder Heerschzucht en Priesterlist. Ik kan mij geenen Staat verbeelden, die elendiger zijn zou, dan zulk een, waar de Volksverlichting alleen bestond in de kennis van 's menschen en 's burgers rechten. — En het is dus niet te verwonderen, dat persoo-

nen

nen van een zwak doorzicht en eenzijdig verstand', door eenige Volksverlichters, — die niets anders leeren dan dit — in een verkeerden waan gebragt, zo zeer bekommerd zijn voor de verlichting van het gros des volks, en liever wenschen, dat dit steeds in zijne gewoone onkunde mag berusten. Zo het ook alleen bij dit stuk zoude blijven — gewis, ik stemde gaarne mede in deezen wensch. Doch als deel van het geheel beschouwd en verbonden met het overige — moet ik vrijmoedig betuigen, dat deeze kennis van rechten, in mijnè oogen, zo noodzaakelijk is, dat een verlichte staat ondenkbaar is, waar zij ontbreekt. Laat het volk eerst bekend zijn met zijne pligten, met zich zelven — met GOD en met reine Godsvereering — en de kennis van zijne rechten heeft geen gevaar; ja het moet ze kennen, indien ooit waare — algemeene verlichting veld zal winnen. — Want een land van slaaven, waar de natuurlijke grondbeginzels van menschen waarde en burgerlijke vrijheid onderdrukt zijn, moge gewenscht en geacht worden van hun, die geen moed en geen deugd genoeg hebben, om vrije menschen te regeeren en met hun te leeven: de waare wijze, die zelf verlicht is, zal het erkennen, dat het alleen eere en vreugde is in eenen Staat te leeven en naar den eisch te regeeren, waar ieder zijne waarde kent; waar alleen de wetten bestemmen; waar niemand afhangt van de willekeur zijner medeburgers; en waar elk gelijk staat met zijne overige landgenooten. Deeze kennis der rechten, echter, zal het volk aanspraak hebben op waare verlichting,

ting, moet, gelijk alles, op vaste gronden fteunen, niet alleen in het geheugen geprent, maar ook bewijsbaar zijn en overtuigend voor ieder. De leere van het Natuurlijk en Burgerlijk Recht, fchoon vrij van alle fchoolfche en afgetrokkene geleerdheid, moet, daarom, in 't algemeen, onder het volk in omloop wezen, en duidelijk begreepen worden van de bijzondere leden der Maatfchappij; op dat het een licht zij, dat duurzaam en gevestigd blijve — fchijnende over al het land; want, zonder dat, ware het flegts een oppervlakkig geheugen-werk, ras vergeeten, en dus nimmer gefchikt tot voortbrenging van het groote oogmerk, de bevordering van goede zeden.

ZESDE STUK.

In de zesde plaats heb ik een afzonderlijk ftuk der waare verlichting gemaakt van — „ de kennis der betrekkelijke pligten der „ menfchen, als Echtgenooten, Ouders en „ Huisverzorgers;" fchoon dit eigenlijk behoort tot het vierde ftuk, en onder *de pligten, als Menfchen, Burgers en Christenen*, niet mag overgeflagen worden. Maar het gewicht der zaake deed mij befluiten hiervan, in het bijzonder, te handelen, daar het mij voorkomt, dat een recht begrip van deeze zaaken, bovenal, tot de waare volksverlichting behoort.
Geen Staat, immers, kan ooit onder de verlichtten gerangfchikt worden, waarin, over het geheel, de pligten des huislijken leevens onbekend, of veracht zijn. Geen mensch

kan een goed mensch een goed burger zijn, indien hij onbekwaam en onwaardig is, om een goed echtgenoot, een goed vader, een goed huisvader te heeten; en wat baat der Maatschappij alle andere verlichting indien deeze kennis ontbreeke?

Noodzaakelijk derhalven is het, dat, onder beide sexen, en onder het gros des volks, gevonden wordt, zal waare verlichting hun deel zijn, zo wel eene zuivere kennis van de bijzondere pligten, welke een Huisvader, of eene Huismoeder schuldig is, als ook van de algemeene verpligtingen, welke Echtgenooten, Ouders en Huisverzorgers gemeenschappelijk hebben te vervullen. In één woord: in een verlichten Staat wordt vereischt, dat alle de volksclassen een duidelijk begrip en kennis hebben van alles wat 'er behoort, om te kunnen voldoen aan die tedere betrekkingen, waarin de mensch door het huislijk leeven geplaatst wordt (*).

Z E.

(*) Schoon ik meermaalen mij zou hebben kunnen, en in 't vervolg, mij nog kan beroepen, op de eene of andere verhandeling, welke ter bevordering der volksverlichting door de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* is uitgegeeven, die ik echter tot nog toe, stilzwijgend ben voorbijgegaan, en meermaalen voorbij gaan zal; kan ik thans niet nalaaten hier aan te prijzen, dat de kennis van dit zesde stuk zeer doelmatig wordt afgeschetst in de verhandelingen van de burgers BODISCO en DE VRIES, die door de Maatschappij, *over dit onderwerp*, bekroond en in 't licht gebragt zijn.

ZEVENDE STUK.

Thans ga ik over tot het zevende ſtuk der waare volksverlichting, dat in mijne oogen zeer gewichtig is. — Met één woord ſlipte ik reeds aan, dat in een verlichten Staat — *leezen*, *ſchrijven* en *reekenen*, eene *voorwaarde* was, *zonder welke dezelve niet konde beſtaan.* Doch ik ga nog verder en beweer, dat waare volksverlichting niet denkbaar is, „zonder eene algemeene en „ naar regels geleerde kennis van de Moeder „ taal des Lands;" ja, mijns oordeels, is het nodig, dat het volk, zal het verlicht kunnen heeten, of kunnen worden, in alle Departementen van den Staat, niet alleen gelijkluidend ſpreeke, maar ook zodaanig, als men in de volksſchriften gewoon is te ſchrijven en in de openlijke aanſpraaken zich uit te drukken; op dat het volk in ſtaat zij, bij het leezen van de eerſte, en het aanhooren van de laatſte, alles te verſtaan, en zich, in het gemeene leeven, weder overal verſtaanbaar te maaken. 'Er zou dus een groot ſtuk der verlichting gewonnen zijn, indien in een land geene zo genoemde, *Platte Taalen* gevonden wierden, die zeer hinderlijk zijn in het onderwijs der jeugd, en dus ook in de algemeene verlichting, welke laatſte toch alleen, bij het gros des volks, door het eerſte kan verkregen worden.

Het is wel waar, dat de kennis van deeze Moedertaal des Lands, op zich zelven, niet kan gezegd worden het volk — verlicht te maaken; wijl zij om dit beeld nog ééns te gebruiken) niets anders dan de brug is om in

het huis der verlichting te kunnen komen; doch, niet te min, zal het bij elk duidelijk zijn, dat deeze brug onmisbaar is, zal het volk ooit in ſtaat weezen het huis zelf te betrekken. Wil men derhalven het oogmerk — zo moet men ook de middelen willen, of men zou zich zelven tegenſpreeken. Zo lang dus eene Natie nog in het gemeene leeven anders ſpreekt dan in de volksſchrifen en openlijke redevoeringen, zo lang kan men zeggen, noch hoopen, dat zij verlicht is.

Doch deeze regelmaatige kennis der Moedertaal, zal zij aan het vereischte geheel voldoen, moet ook, gelijk de andere ſtukken, op vaste gronden ſteunen, en (als ik het zo zeggen mag) naar eene volks-grammatica geleerd worden. Dank zij deswegen der Maatſchappije: *Tot Nut van 't Algemeen*, dat zij door eene Prijsvraag en bekroond andwoord gezorgd heeft, om deeze zo noodige kennis voor het volk verkrijgbaar te maaken.

AGTSTE STUK.

Eindelijk moet ik nog gewaagen, als van een ſtuk der waare volksverlichting, dat niet gemist kan worden, van deeze kundigheden, die, ſchoon algemeen, nochtans duidelijk behooren te zijn onder het gros des volks — namelijk: betreffende — „ de Natuur en „ haare wetten; — de natuurlijke en ſtaat- „ kundige historie — de aardrijkskundige en „ commerciëele geſteldheid des Vaderlands; „ en eindelijk, ten opzichte van die midde- „ len, welke geſchikt zijn — meer tot be-

„ waa-

„ *waaring dan* tot herſtelling van 's menſchen „ *gezondheid* — evenwel ook tot herſtelling, „ voor zo verre deeze middelen kunnen ge- „ zogt worden buiten het vak der eigenlijke „ artſenijkunst."

De eerstgenoemde kundigheden (voor zo verre zij geene voorwerpen zijn der Geleerden van profesſie) zullen wel geene tegenwerping vinden, als vereischten der waare volksverlichting; daar zij zo regelrecht met het denkbeeld van het geheel inſtemmen, en onmiddelijk invloed hebben op het tijdelijk geluk van den Staat. Maar het laatſte gedeelte zal misſchien eenige zwarigheid ontmoeten bij de zulken, die (mij niet duidelijk verſtaande) met reden bang zijn voor alle kwakzalverij en oudwijfſche huismiddelen. Niemand kan ook daartegen meer ingenomen zijn, dan de ſchrijver deezes, die, maar alteveel, oog- en oorgetuige zijn moet, hoe ſchadelijk en gezondheid moordende alle deeze dingen zijn. Het is 'er dus verre van af, dat ik dezelve zou wenſchen ingevoerd te zien; daar zij, in mijne oogen, zo ſtrijdig ſchijnen met waare volksverlichting, dat het (om zo te ſpreeken) als een thermometer kan aangezien worden der geringere of meerdere verlichting des volks — naar gelange meer of minder zulke kwakzalverijen in een land te vinden zijn

De gezondheidskunde des volks, die ik bedoel, beſtaat, derhalven, geenzins in het weeten: wanneer men zich van — purgatien vomitiven — clijſteeren — aderlaaten &c.... te bedienen hebbe; dit toch moet altijd onder een verlicht volk overgelaaten worden

aan ervarene Artſen; — en zelf de chirurgikaale kundigheden — in geval van wonden — behooren niet voor 't volk; maar deeze kennis moet *daarin* beſtaan, dat de inwooners, op het platte land en in de ſteden, erkennen en gevoelen de waarde *van* — en den invloed van veele natuurlijke middelen — *voor* de gezondheid, zo wel om dezelve te herſtellen, als bijzonder, om ze te bewaaren: als, bij voorbeeld, de vrije en friſſche lucht — het verſche water — behoorlijke beweeging — geregelde bezigheid en rust; ook nog — de ſchadelijkheid der warme verſlappende dranken, der zwaare ſpijzen, der gebrande wateren, der vochtige wooningen, der bedorven lucht, der benaauwde en heete klederen, der ledigheid, der overſpande arbeidzaamheid — en wat dies meer zij. Alle welke dingen zeer doelmaatig tot kennis van het volk konden gebragt worden — door het invoeren van een cathechismus der gezondheid, gelijk zulks de beroemde Geneesheer FAUST, in *Duitschland*, met veel bijval en nut gedaan heeft, en die, vertaald zijnde, met eenige weinige bijvoegzelen, die voor ons vaderland passen, één der nuttigſte volks-boeken zou kunnen worden (*).

Het tot dus verre gezegde zal maar alleen een korte ſchets zijn, wat 'er kan en moet ge-

(*) Ik heb, meen ik, gehoord, dat de geleerde, den vaderlande te vroeg ontvallene, Hoogleeraar S. J. VAN GEUNS, zulks, met 'er daad, bevorderd heeft. Doch hiervan niet geheel overtuigd zijnde — durfde ik mij niet anders uitdrukken. *Mijne* af-

gehouden worden te behooren tot eene waare volksverlichting, en dit, meen ik, thans in het algemeen, ſchoon 'er ook nog iets aan mag ontbreeken, ontwikkeld te hebben.

De belangrijke vraag der Maatſchappij wenkt mij, om nu de waarde en het gewicht aan te toonen, die zulk eene volksverlichting heeft tot het vormen van de zeden der Natie, als zijnde dit — het voornaame doel des vraagſtuks. Doch ieder denkend leezer zal, uit de bepaaling en uitbreiding van het eerſte Hoofddeel deezer Verhandelinge, als van zelf — zo duidelijk overtuigd worden van het groot belang deezer zaak tot bevordering van goede zeden, dat hij, die dit nog wijdloopig zoude willen beweezen hebben, indedaad weinig vatbaar zijn moest voor overtuiging. Ik kan mij dus, met volle recht, in dit opzicht, der kortheid bevlijtigen, om dit andwoord niet noodloos te vergrooten, en derhalven plaats te behouden voor de twee volgende deelen. Immers deeze zijn het, die onze geheele opmerkzaamheid verdienen.

afgeſcheidenheid van den vaderlandſchen grond zal mij ontſchuldigen, dat ik in het vak der Bataafſche Letterkunde niet geheel bekend ben. Het is van hier, dat van het werk mijnes vriends J. VAN GEUNS, in het N. A. Magazijn van 1795. *Proeve van onderzoek* enz. gelijk van VAN ALPHEN's Boek *over de waare Volksverlichting*, geen gebruik gemaakt is.

TWEEDE HOOFDDEEL.

Van hoe veel belang is de waare Volksverlichting te achten tot het vormen der Volkszeden?

Eer ik over ga tot het beändwoorden van deeze vraag, of liever, tot het ſchetzen van het gewicht en den invloed der opgegeevene kenmerken eener waare Volksverlichting, moet ik, vooraf, eene tegenwerping te gemoet komen, die men anders misſchien aan het einde zou inbrengen, en waar door de kracht der bewijzen niet weinig konde verzwakt worden; eene tegenwerping, den grond van welke ik zelf niet kan ontkennen: dat namelijk veele menſchen, welke alle de opgenoemde kundigheden, in ruimen maate, bezitten, en dus waarlijk verlicht zijn, des niet tegenſtaande, zeer zedeloos leeven, en daar door — pesten zijn der zamenleeving. Ja, de ondervinding kan het helaas! den opmerkzaamen beſchouwer, maar al te veel, doen erkennen, dat 'er een groot getal van verlichte mannen, en ook van vrouwen, te vinden is, die hun verſtand, hoe zeer geoefend, geheel niet aanwenden op de veredeling hunner zeden, maar hetzelve eerder ſchandelijk misbruiken. om de ſchreeuwendſte ongerechtigheden moedwillig te bedrijven. Ieder leezer zal veelligt hierbij verſchillende voorbeelden zich te binnen brengen, en daarop als met den vinger wijzen kunnen — voorbeelden, waar aan de warme menſchenvriend met ziddering denkt, die de eenvoudigheid ver-

verleiden om vooringenomen te worden tegen de verlichting, en die de Volksverderver en Tirannen-huurling uitschreeuwt, om het onkundig menschdom te bezielen met den sterksten afkeer van allen — die verlichting willen bevorderen. — Zelf eenige anders weldenkende burgers van den Staat laaten zich door deeze voorbeelden zo verre vervoeren, dat zij het beter oordeelen — om het gros des volks te houden in eene algemeene verblinding aan den teugel der Heerschzucht en Priester-tirannij, dan het zelve te verheffen tot die hoogte, waarop het met *eigene* oogen zien en oordeelen kan over zijne gewichtige tijdelijke en eeuwige belangen. Menschlievende en achtingwaardige geleerden, eindelijk, besteeden hunne welbesneedene pennen, om het nuttige en voordeelige van zulk eene Volksblindheid aan te prijzen, schetzende ons in liefelijke Idijllen de schoone harzenschimmen van een — herdersstaat, waar de menschen, als kinders der Natuur, geheel onverlicht, geheel ongeoefend — daar heenen leeven: om dan, na de vergelijking daar van met de tegenwoordige zedelijke waereld, ons het besluit aftelokken, dat zulk een toestand oneindig verkiesbaar is boven een staat van zogenoemde gecultiveerde volken. Doch waarom omgedoold in een land der verbeelding, dat nimmer te wachten is? Waarom ook — de Volksverlichting beöordeeld naar bijzondere gevallen? waarom een vonnis geveld over een geheel volk — uit eene gebrekkige ondervinding van weinige menschen? daar zulk eene verlichting, als wij geteekend

 heb-

ben, in een algemeenen volksſtaat nog nooit beſtaan heeft; ja daar zelf de verlichting van hen, die, in weêrwil daarvan, zedeloos leeven, geheel onſchuldig is aan dat treurig verſchijnzel. — Immers, dat men, ſchoon bekend met alles wat tot het denkbeeld van verlichting behoort — dan nog zich ſchandelijk gedraagt, daarvan is de verlichting geen oorzaak, maar 't zijn geheel andere — waar aan zulks moet toegeſchreeven worden. En één derzelver is, wel inzonderheid, *de verwaarloosde opvoeding* der eerſte jeugd van hen, die naderhand tot deeze verlichte kennis opſtijgen — welke oorzaak (*) ten eenenmaal zou wegvallen, indien dit licht algemeen doorbrak in een Staat; doch die nu nog de onzaligſte uitwerkzels met zich brengt. — Want de verwaarloosde opvoeding, die onverlichte ouders geeven aan hunne, naderhand verlicht wordende, kinders, maakt dat het zaad der zedeloosheid reeds geworteld is in de harten der menſchen, eer dat het licht des verſtands begint te ſchijnen. Het is dus natuurlijk, en

(*) In de kleine Staaten van den edelen ROCHOW begint deeze oorzaak reeds weg te vallen! zedert 25 jaaren, (ſchreef my onlangs een *Roomsch Priester*, doch wat zeg ik! een Christen leeraar,) „ hebben „ de jonge lieden, van hun zesde jaar, een doel„ matig onderwijs ontvangen, en de nu getrouwde „ Echtgenooten voeden hunne zuigelingen geheel „ anders op, dan zij opgevoed zijn. Dit is *daar* eer„ lang algemeen. Tot zo lang zijn de kinders, tegen „ de orde der Natuur, leeraar en opvoeders hunner „ ouders geweest. Doch dit is haast voorbij."

en wordt dagelijks, in het landleeven, door voorbeelden bevestigd, dat het menschelijk hart, bij het stijgen van de zonne der verlichting, in plaats van nuttig koorn en schoone bloemen, veel onkruid en zelf schierling voort zal brengen. Want het verlicht verstand, hoe kragtig ook tot het vormen van goede zeden in onbedorven gemoederen, kan niet altijd het misvormd hart dien draai en richting geeven, om tot de verloorene onschuld en reinheid te rug te keeren. Schoon het kennen van de wijze en middelen — schoon *verlichting* het eenigste is — om dit te bereiken, en ook waarlijk het zelve menigmaal bereikt; zo zal, zo kan dit echter niet altijd daaruit volgen, maar het gaat dan, gelijk OVIDIUS zegt: *Video meliora, proboque — et deteriora sequor. (Ik zie — ik prijs het goede, en volg nogthans het kwaad).*

Ja, het kan niet anders zijn, bij zulke bedorvene gemoedsgestellen is de verlichting menigmaal een schadelijk middel, waardoor nog meer kwaad in de maatschappij bevorderd wordt. Want is de mensch ééns verdorven en aan het zedelooze gewoon, zo kan hij des te straffeloozer, des te woedender daarin voorthollen, naar maate zijn verstand vaardiger is in het uitvinden van de wegen en middelen, die tot bereiking van zijne onwaardige oogmerken dienstig zijn. En dus is het waar ('t welk ook de ervarenis bevestigd) dat in een Staat, waar de zeden geheel verdorven zijn, waar de jeugdlijke opvoeding niet alleen verwaarloosd is, maar waar ook het

volk

volk (aan de zijde van het hart) geene andere oefening heeft dan in zedeloosheid, ſteeds meer en meer zedelijk onheil zal aangericht worden, naar maate de menſchen, over het geheel, meer verfijnd en in cultuur des verſtands hooger geklommen zijn. —— Doch dit alles bewijst niets tegen mijne ſtelling, maar het zal den onpartijdigen beöordeelaar overtuigend blijken — dat een Staat niet zedeloos zijn kan, indien, *vooreerst*: deeze cultuur (of beſchaaving) des verſtands beandwoordt aan het vereichte eener waare volksverlichting, zo als dezelve, naar mijne bepaaling en ontwikkeling, algemeen moest weezen. En indien, *ten tweeden: deeze noodwendige voorwaarde* daarbij vervuld wierd; dat deeze kundigheden het volk — van de eerſte jeugd af aan — onder het oog gebragt wierden. Voorbeelden (uit de geſchiedenis der menschheid) hier ten bewijze aan te voeren, ten opzichte van geheele Staaten, is helaas! nog niet mogelijk, daar, (zo veel ik weet) nog geene Natie te zamengeleefd heeft, waarbij, ook maar ten deele, deeze verlichting is aan te treffen. En voorbeelden van enkelde perſoonen kan zich ieder voor den geest brengen, terwijl zij, te gelijk, hier eigenlijk niet te pas komen, om dat zij — van het bijzondere tot het algemeene ſlegts beſluitende — geen volle kragt van bewijs hebben. — Doch de natuur der zaake is alleen genoegzaam, om de waarheid mijner ſtelling te betoogen, en het bewijs te voldingen voor den onbevooröordeelden leezer.

Denken wij ons eenen Staat (en ik hoop, dat nie-

niemand dit gelijk zal ſtellen met een droom (*) over de volmaaking van het menſchelijk geſlacht!) denken wij ons een' Staat, waarin de boven bepaalde verlichting algemeen is onder het gros des volks: en welk een gezegende invloed op de zedelijke geſteldheid der Maatſchappij is niet daar van met grond te wachten? mits dat deeze verlichting, in alle bijzondere ſtukken, en niet ſlegts ten deele, daarin gevonden wordt! Want anders zoude het gebrek van het één, de kragt van het ander verzwakken, of misſchien geheel onderdrukken — gelijk reeds bij eene andere gelegenheid is aangemerkt (†). Maar eene, in alle opzichten, gevestigde volksverlichting, zo als dezelve thans bij den glans des zuiveren Christendoms kan verkregen worden, zo als Wijsbegeerte en Staatsregeling thans aan de hand geeven, wie bereekent het heil, dat daardoor in het rijk der zeden zou te weeg gebragt worden?

Eene redelijke kennis van God en Godsvereering — eene grondige zelfkennis — eene juiste Beroepskunde onder alle ſtanden — eene klaare kennis der Pligten en der Rechten — eene geregelde kennis der moedertaal — en

(*) Dat het geen droom is, bewijst de meer beroemde ROCHOW in zijne landen. Van *Ideäale* van *volmaakte menſchen* wordt hier niet geſproken en kan niet geſproken worden; maar deeze onſterflijke man heeft, in zijnen werkenden kring, de bepaalde verlichting reeds zo verre gebragt, dat de vruchten onbereekenbaar zijn.

(†) In het vijfde ſtuk, van het eerſte Hoofddeel.

— en dan nog eene, duidelijke kennis van de Natuur en haare Wetten — van de Historie, zo wel Natuurlijke als Staatkundige, des Vaderlands, deszelfs Geographie en bronnen van bestaan, verbonden met de kennis der gezondheidsleere, O! welk een volk zoude dat zijn, waar alle deeze kundigheden algemeen voor handen waren? het edelste der aarde, het gelukkigste — het beste, dat 'er ooit bestond!

Waar is het! veele verouderde — grijze vooroordeelen en gebruiken zouden daarbij wegvallen en verdwijnen; waar is het! — de gedaante des tegenwoordigen toestands zoude ganschelijk veranderen, maar gewis — tot voordeel der zeden.

I. In het Godsdienstige (op dat ik hiermede aanvange) zoude het Gothische gebouw eener zogenoemde *Publieke Kerk* schielijk invallen, als een gesticht van valsche staatkunde en Priesterlist. Bijzondere sectengeest, onverdraagzaamheid, kettermaakerij en bijgeloovigheid zouden niet meer te vinden zijn. De naamen van Calvijnsch — Luthersch — Mennoniet — Remonstrantsch en Roomsch, zouden geene scheiding meer maaken tusschen Christen en Christen — tusschen Burger en Burger. Maar zoude dit voor de goede zeden schadelijk wezen? — dat zij verre! Niets heeft, van alle tijden, verderflijker invloed gehad op de zeden eener Natie — dan alle deeze teekenen van duisternis in zaaken der Religie. Het heeft huichelaars, geestelijke Dwingelanden, vervolgingen en burgerlijke twisten bevorderd — waare Godsvrucht en

rei-

reine menfchen-liefde onderdrukt, en de verheevene Leere van JESUS misvormd tot een zamenftel van menfchelijke practijken en ftaatkundige fchelmerijen, om het volk te houden in de harde, ketenen van bijgeloof en onweetenheid. *Tantum Relligio potuit suadere malorum*, zegt een Dichter, dat is, *zo veel onheils heeft de Godsdienst kunnen te weeg brengen*. Hij moest gezegd hebben: „zo veel jammeren heeft Staats„list en Priesterbedrog kunnen bewerken — „onder fchijn van Godsdienst."

Zij mogen dan vallen de gouden kalven, waarvoor het misleidde menschdom zo lang heeft neêrgeknield! zij mogen vallen de Afgoden, door de boosheid opgericht — en door het volk geëerbiedigd! zij mogen wegfmelten die beelden van fneeuw — voor de zonne der verlichting, welke men in het land der duisternis als eeuwige ftandaarden befchouwde! — Waare Godsvereering en daardoor bevorderde goede zeden zullen niets verliezen — alles winnen. Zelf het ongeloof, dat nu zo veel veld wint, dat zo menigmaal alle Religie, als Staatkunde en bedrog, veracht, zal verftommen, als de reine geest des Christendoms — de kennis en vereering van het Hoogfte weezen in geest en waarheid — weder uit de puinhoopen van menfchen-ftellingen ten voorfchijn komt, en zich verheft op de eeuwige grondzuilen der Reden en der, haar gelijke, Christelijke Openbaaring; ja, der Reden gelijke Openbaaring — zeg ik — die door den glans der goddelijke waarheid de voortbrengzelen des eigenen nadenkens bevestigt en verlicht, en alzo alle menfchen — van den wijsgeer

tot

tot den eenvoudigen — doet deelen in het zalig gevoel, dat één God en Vader alle zijne kinders vrij en gelijk geschapen heeft, en bestemd voor een eeuwig heil, — hen door zijne Voorzienigheid onderhoudt en regeert — en door zijne Heilige Wetten opvoert tot de volmaaking hunner zeden en de vatbaarheid voor Godlijke zaligheid

ô Gezegende Religie! Ieder, die uit de waarheid is, zal uwe stemme hooren, voor uw Altaar nederknielen en den Eeuwigen aanbidden! — aanbidden, niet met de uiterlijke tekenen eener huichelende eerbiedigheid, niet met de slaafsche plegtigheden van een bevooroordeeld volk — niet met een hart, dat vol is van onreinheid en pharisëeuwschen hoogmoed, maar in geest en waarheid, gelijk het goede kind tot zijnen vader nadert, en vol vertrouwen, vol dank en eerbied Hem eert — door liefde en gehoorzaamheid. ô Godlijke Religie! daal neder — neen: verhef u uit het puin van bijgeloof in het midden van mijn dierbaar Vaderland. Verhef u in dat land met al uw licht, met al uwe warmte, en doe het menschdom ééns gevoelen, wat gij vermoogt, om goede zeden te bevorderen, om alle waereldsche begeerlijkheden te doen verzaaken, en ons te leeren, matig, rechtvaardig en Godzalig te wandelen in deeze tegenwoordige waereld! Waarlijk, dit kan niet uitblijven — zulk eene Religie moet vruchten voortbrengen der Gerechtigheid! Oorzaak en uitwerkzel zijn zo naauw verbonden, dat de eerste straal reeds genoeg zou zijn — om veel goeds te weeg te brengen. Getuige zij

de

de geschiedenis der eerste Christelijke Kerk — toen zelf een vijand moest bekennen, dat de Christenen (toen nog deezen naam waardig) uitmuntteden in edele deugden. Getuigen zijn hiervan (schoon het slechts stukwerk is) die Christelijke gezinten, welke aan deeze schets het naaste komen in ons vaderland, waarin, namelijk, deeze verlichte kundigheden aangaande God en Godsvereering het meest gevonden worden; en zij zullen den onpartijdigen beschouwer genoegzaam overtuigen, dat nergers reiner zeden, in 't algemeen, voorhanden zijn, dan bij haar. Ik behoef ze niet met naame te noemen — daar zelf de eenvoudigste daarop als met den vinger wijzen zal.

II. Doch wij willen, in de tweede plaats, overweegen, welk een heilzaamen invloed eene *geregelde zelfkennis*, in de waare beteekenis van het woord, hebben zal en moet op de zeden des volks, indien zij algemeen is.

Niet te vergeefsch hebben alle wijzen en zedeleeraars der vroegere en laatere tijden hierop met zo veel nadruk aangedrongen. Niet te vergeefsch heb ik in de rei de kenmerken eener waare Volksverlichting dit één der eerste plaatsen gegeeven; daar de mensch, bij eigen onderzoek, zal gevoelen, dat deeze kennis één der beste middelen is, om zo wel van het kwaade afgetrokken, als tot het goede opgeleid te worden. — Zij immers is, als 't ware, de eenige spiegel, waarin wij ons hart — ons eigen Caracter in deszelfs waare gedaante, kunnen aanschouwen;

de ſpiegel, die niet vleit, niet verduistert, maar die, tot in de kleinſte trekken, alle de roerzels en drijfveeren van het gemoed openlegt, zonder iets te bedekken of op te ſmukken. — En is deeze ſpiegel niet van het hoogſte belang tot het vormen der zeden — van het hoogſte gewicht, om met ijver en vrucht aan het werk der zelfverbetering te arbeiden? Is deeze ſpiegel niet noodzaakelijk zelf, indien de mensch waarlijk zijn hart zuiveren en reinigen zal? Ten minſten dit is zeeker, dat zonder kennis van zijne zwakheden en gebreken, zonder kennis van derzelver bijzondere aanleidingen en beweegredenen, aan geene grondige geneezing van het kwaade kan gedacht worden.

En niet alleen in dit opzicht, maar ook ten aanzien van de geſteldheid der ziele en des ligchaams, en van derzelver verbindtenis met elkander, als mede van hunne bijzondere vermogens en krachten — is deeze zelfkennis een onmisbaar deel om op te klimmen tot die zedelijke volmaaking, waarvoor de menſchelijke natuur vatbaar is. ô! Wat onheil heeft haare onkunde in dit ſtuk onder de menſchen niet te weeg gebragt! Zij is het, waardoor duizenden, aan de ééne zijde, in hoogmoed en moedwilligheid alle de grenzen hunner natuur overſchreed en, als 't ware, den Hemel getrotſeerd en beſtormd hebben. Zij is het, waardoor men, aan den anderen kant, alle gevoel van 's menſchen waarde heeft verlooren, en neêrgezonken is in een ſtaat van geestelijke onmacht, die zo veelen verleid heeft, om de handen in den

ſchoot

ſchoot te leggen en de menſchelijke vrijheid gevangen te geeven aan den ingebeelden invloed van bovennatuurlijke krachten — 't zij ten goede — 't zij ten kwaade. Maar laat de mensch verlicht zijn in dit ſtuk, zo zal van dit alles niets te vreezen zijn. Vol gevoel van zijne zwakheid zal hij nederig bekennen, dat ziel en ligchaam beiden omſchreven zijn binnen zeer enge grenzen van doorzicht en macht, waarbij het heet: *tot hier toe en niet verder*; Doch ook te gelijk zal hij begrijpen, dat de mensch, die vertrouwen heeft, en met ernst wil, alles kan wat groot, ſchoon en edel genaamd mag worden. Dit vertrouwen, op overtuiging gegrond en door ondervinding beweezen, is de ziel der waare deugd, de moeder der zeden en de drijfveer tot edele daaden en gelijkvormigheid van Caracter. Zonder dit is geen waare grootheid — geen adel des harten ooit te verwachten. Zonder dit kunnen geestdrijverij en verhitte verbeelding hier en daar wonderen doen van heldhaftig- en edelmoedigheid; maar dit is het vuur van ſtroo gelijk, dat in vollen gloed opvliegt en — vergaat. Duurzaame, verwarmende en algemeene zedelijkheid is, buiten dit eigen krachtgevoel, een ijdele wensch. Het weeten wat de mensch kan en vermag, is eene noodwendige voorwaarde, zal hij waarlijk opklimmen tot dat verheeven toppunt van zich zelf gelijk blijvende zedelijke grootheid, het geen maar weinige edelen genaderd zijn, het geen alle menſchen bereiken kunnen zo zij waarlijk deeze verlichte kennis hebben. Met recht

zeide daarom JESUS: — *alle dingen zijn mooglijk den geenen, die gelooft.*

II. Misschien (om verder te gaan) zal de grondige kennis van het bijzonder tijdelijk beroep der Staatsburgers, onder alle standen, in sommige oogen niet schijnen als bevorderlijk tot goede zeden; daar dit, gelijk men zegt, alleen de waereldsche zaaken betreft en dus niet onmiddelijk in verband staat met zedelijke braafheid; daar iemand, die zijn werk niet grondig verstaat, ook even deugdzaam zijn kan in zijn doorgaand leven, als de meer verlichte in dat vak. — Doch bij een strenger onderzoek zal het tegendeel wel zeer duidelijk in het oog vallen, en dus bewaarheid worden, dat deeze Beroepskunde een onafscheidbaar gedeelte uitmaakt van eene zedenveredelende Volksverlichting. — Arbeid immers, bezigheid en vlijt zijn op zich zelven het meest geschikt om het gewoon menschelijk geslacht te houden binnen de paalen van ingetogenheid, en te bewaaren voor de schadelijke uitspattingen van den altijd werkzaamen geest, die, zo dra de mensch geen vast beroep heeft, zeer schielijk vervalt in het najaagen van het onbetaamlijke. Wie weet niet, dat mangel aan dagelijksche bezigheden bij het gros der menschen, zo wel onder rijken als armen, de groote oorzaak is, waardoor zij zo menigmaal de paden der dwaasheid betreden, waarop zij schande, ziekte en dikwils burgerlijke straffen ten loon ontvangen? Wie weet niet, dat één doelmatig arbeidshuis, tot verhoeding der zedeloosheid, meer

meer werkt dan duizend galgen en schavotten? Want de ledigloopers — en dit geldt ook van de rijken — zijn het, die overal, en ook in ons vaderland, de schreeuwendste ongerechtigheden bedrijven, en van Godloosheid hun beroep maaken, om dat zij geen ander hebben. Indien men onderzogt, welke persoonen het zijn, die overal dievebenden en vagabondenhorden uitmaaken; het zou weldra bewezen worden, dat het bijna allen menschen zijn, die geen beroep geleerd hebben. En op de vraag: waardoor kan de zedelijke verbetering der Jooden bevorderd worden? zou ik andwoorden: geeft hen vrijheid om handwerkers en landlieden te mogen worden.

Doch hier komt nog bij, 't geen niet minder door ervarenis gestaafd wordt — dat eene juiste kennis van het beroep, 't welk men bekleedt, ook altijd eenen gewichtigen invloed heeft op het tijdelijk welzijn van ieder in het bijzonder, die deeze kennis bezit, en van de geheele maatschappij. En dit is waarlijk voor de zeden niet gering te achten. — Want het mag waar zijn, dat groote rijkdom menigmaal het graf is van waare zedelijkheid; — in een staat, waar armoede aan de orde van den dag is, zal zij — niet sterven — maar nimmer geboren worden, veel minder opgroeiën. Is de zorge voor de nodigste behoeften des levens onder het volk algemeen — is het hunne dagelijksche bekommering, waar zij brood zullen krijgen — zuchten zij onder den geezel der armoede — zo is aan goede zeden niet te denken. Bedelarij, de waare school der zedeloosheid, bedrog,

drog, dieverij, valsche handel en veele andere ongerechtigheden zullen in haar gevolg zijn, die den boezem van den Staat zelf voor het toekomende geslacht verderven. — Geef de menschen eerst — brood, en leer dan hen deugdzaam worden. Want een braaf geslacht van bedelaars is — een republiek van PLATO. Maar de gezegende middenstand, waar in de menschen even verre zijn van drukkende zorgen, als van lichtzinnige ongebondenheid, deeze zal het volk opleiden tot de edele deugden van eerlijkheid, trouw en godsvrucht. En, om dit te bevorderen, is *beroepskennis*, in de waare beteekenis van het woord, het heilzaamste middel.

IV. Zal ik nu (in de vierde plaats) ook nog bewijzen, dat het belangrijk is voor de zeden des volks, indien in een Staat alle de inwooners recht bekend zijn met hunne pligten? ô! dit ware het zelfde als te betoogen — dat de zonne verwarmt. Ieder moet het laatste gevoelen, en het eerste dringt zich van zelf aan elks gezond verstand op. Wel is waar, het weeten van deeze pligten schenkt ons geen afdoend bewijs, dat zij betracht zullen worden; maar dit weeten — is toch eene noodzaaklijk voorafgaande voorwaarde, zonder welke de waarneeming niet denkbaar is. — En hier moet ik stille staan op eene bedenking, die meermaalen gehoord wordt: als of alle menschen, wie zij ook zijn mogen, genoegzaame kennis hebben van hunne verpligtingen, en van de drangredenen hen daartoe verbindende; dat dus derzelver onkunde, over het geheel, geen oorzaak is van de gebrekki-

ge-

ge betrachting, maar dat het andere redenen zijn, die de uitvoering beletten. Bij al den schijn der waarheid is het mij, tot nog toe, niet mooglijk dit te erkennen. De menschen — ja, zij weeten wel, in de meeste gevallen, welke hunne pligten zijn, en slechts zeldzaam zullen zij, in het zedelijke, het valsche voor het waare, het goede voor het kwade houden; slegts zeldzaam zullen zij navolgers meenen te zijn van het rechtmatige, terwijl zij onrecht doen. In zo verre ben ik het met deeze bedenking ééns.

Doch de grondbeginzels en drangredenen onzer menschelijke, burgerlijke en christelijke pligten — gelijk zij boven ontwikkeld zijn, — zijn die ook bij het volk algemeen bekend, zo duidelijk en overtuigende, als gevorderd is in het *vierde stuk* der waare Volksverlichting? De ervarenis zal dit luid tegenspreeken bij, allen, die gelegenheid hebben over dit onderwerp met het volk te spreeken — van den rijken koopman af tot den daglooner toe. Het *waarom*? De beginzels hunner daaden — zijn zo geheel duister, verward, en onbepaald, dat alles, wat zij daarvan weeten, geen invloed hebben kan op hun gedrag. Want deeze kennis, die zich alleen bepaalt tot de verwarde denkbeelden van eene toekomende belooning en straf, ondermengd met de leer der vergeevinge hunner zonden — in een valsch licht gesteld; deeze kennis is nog dikwils slegts lastig geheugenwerk, 't welk in de school, en in de catechisatie met smart geleerd wordt, als een voorwerp van bespiegeling, 't welk *en* door de wijze van voordragt, *en* door

door de manier van opleiding — hen verveelt, en vergeeten is zo dra zij ontslagen zijn uit den kerker van dat lastig onderwijs, waar hun verstand en hart beide geen voedzel kunnen vinden. Daardoor wordt dan deeze kennis der pligten —, meer schadelijk dan voordeelig, en van al dat onderwijs is geen vrucht te wachten Doch niet de zaak zelve — maar de behandeling heeft daarvan de schuld. Waren de menschen grondiger, doelmatiger en naar de vatbaarheid van hun verstand, met deelneeming hunner en der onderwijzeren harten, daarin onderweezen; was het licht der kennis, op eene gepaste wijze, niet in hun geheugen, maar in hun hart, ontstoken; was het op redelijke overtuiging gegrond, dat de mensch verpligt is, naar JESUS edel voorbeeld, alle menschen lief te hebben, uit zuivere liefde voor het Hoogste Weezen; steunde op dit beginzel — de pligt van den mensch en burger: zo zoude weldra beweezen worden, dat zulks heilzaam en vruchtbaar — dat deeze kennis niet ijdel was. Zij verwarmt en ontvonkt den edelen boezem — zij weekt het steenen hart, en vormt het gemoed tot de beoefening van den wil en het welbehagen des Hemelschen Vaders; die, geheel liefde, in JESUS heeft beweezen, dat waare algemeene Broedermin — de navolging is van GOD — de navolging van CHRISTUS, die geheel mensch, geheel Vaderlander, geheel kind, geheel vriend, geheel Waereldburger, geheel de gehoorzaame zoon was van zijnen Hemelschen Vader —. uit liefde voor welken hij zijnen naasten beminde als zich zelven.

V. En

V. En nu — welk een invloed heeft de kennis van 's menschen rechten, die hem als mensch en burger toekomen, op het zedelijk Caracter eener Natie?

Ik heb mij in het eerste deel, bij dit artikel, reeds duidelijk genoeg verklaard; zo dat ik niet kwalijk zal begreepen worden met te betuigen, dat deeze invloed zeer groot en zeer heilzaam is. Immers als die kennis verbonden is (en dit is voorwaarde — zonder welke niet) met de overige eigenschappen eener waare Volksverlichting, gelukkig dan een Staat, waar de natuurlijke en burgerlijke Rechten algemeen gekend en gewaardeerd worden! want, zonder dat, mogen 'er anders goedhartige volken gevonden worden, die als werktuigen van woeste dwingelanden gereed staan om zich te laaten gebruiken tot alles, wat hunnen meester invalt; zij mogen zelf met heldenmoed de grootste gevaaren trotseeren, en daardoor het hart des menschenvriends, die hun bejammert, met hoogachting bezielen, ja waardig zijn een beter lot deelachtig te worden. Zonder dat, moge het waar zijn, dat de deugden van bescheidenheid en eerlijkheid in eene Natie voorhanden blijven; waar zijn, dat zij alle de mishandelingen en vervolgingen der boosheid geduldig kunnen ondergaan, en in het zweet huns aanschijns arbeiden voor — hunne onderdrukkers. ô! Op welk een hoogen trap van zedelijke waarde zouden zij dan stijgen, zo dit één, 't geen nodig is, nog daarbij kwam, de kennis hunner Rechten. — Gewisselijk: de dwingeland zoude daarbij verliezen. Zij zouden niet meer als lammeren

 zich

zich ter flachtbank laaten leiden door wilde tijgers, die zich mesten met menfchenbloed. Zij zouden niet meer verdraagen, dat hun wettig eigendom verkwist wierd door fnoode tirannen, die alles neemen en niets geeven. Zij zouden niet meer als machinen gereed ftaan om misbruikt te worden tot onderdrukking van der menfchen rechten. Zij zouden geen ftaande armeeën meer uitmaaken, om als vreemde huurlingen de goede zaak der menschheid te vernietigen. Maar zouden hierbij de zeden fchade lijden? dat zij verre! waare vrijheid, dat is, eene regeering, gegrond op het recht der natuur en des burgers, en een Staat, waar zulk eene regeering algemeen gekend, goedgekeurd en *gehandhaafd* wordt: dit is de wieg en bakermat der goede zeden, de fchool der deugd; daar kunnen alle zedelijke eigenfchappen ontwikkeld, verhoogd en voleindigd worden. Daar hebben zij allen een vrijen en ongeftoorden omloop van fappen. Daar groeien waare dapperheid, grootmoedigheid, edelmoedigheid, waare Vaderlands- en menfchenliefde. Nergends heeft de Hiftorie der waereld meerder voorbeelden van zedelijke grootheid op te wijzen, dan in zulke ftaaten. Nergends heeft deeze aarde edeler Caracters gedraagen, dan in die Landen, waar waare vrijheid wierd gekend en geeerbiedigt. Daar leefden SOCRATES, CATO, OLDENBARNEVELD, GROTIUS, HUSS, TELL, en zo veele andere lichten der waereld, die altijd zullen blinken in het rijk der zeden, zo lang menfchen — menfchen blijven.

Vaderlandsliefde (die edele deugd, zo zij op

op menſchen-min en waereldburgerſchap gegrond is, die ſchandvlek der natuur zo zij dit beginzel niet heeft) waare vaderlandsliefde is, zonder deeze kennis der Rechten, niet te verwachten. Want in een ſtaat van ſlavernij is, eigenlijk, geen vaderland. Om des dwingelands wil werken alle, en de vruchten — trekt hij. Eigenbelang, bedrog en verraad zijn de gevolgen, die daaruit voortvloeiën, en ieder zoekt, gelijk de tiran, te ſchraapen voor zich zelven, zo veel hij kan. Van hier vleijerij, kruiperij, en alle die krommingen, die de menſchelijke natuur onteeren, welke wij in alle landen kunnen ontdekken, waar de rechten van mensch én burger onbekend of verloren zijn. ô! Zie ze — de laage zielen, hoe zij zich buigen en draaiën; hoe zij huichſen en kruipen voor den verachtelijkſten dwingeland; hoe zij hem vleijën, om in zijne genade te deelen, en het brood der ſlavernij te eeten. Waarheid en recht zijn woorden zonder betekenis — den tiran te behaagen is hunne hoogſte wet.

Schoon de deugd van *Geduld*, en het moedig verdragen van de ongevallen des leevens, zelf van ſlavernij en onderdrukking, waarlijk behoort tot het verheeven caracter van den verlichten ſterveling; ſchoon alle edelen der aarde daarin uitgemunt hebben, om met JESUS, als het zijn moest, onſchuldig de mishandeling der boosheid met gelatenheid te ondergaan: en te zegenen die hen vloekten, is echter *Lafhartigheid*, die zo dikwils voor *Geduld* gehouden wordt, daarvan verre verſcheiden, en, om zo te ſpreeken, deszelfs tegen-

genvoeter. De waare geduldige kent haar niet; zij woont alleen in kleine zielen, die geen moed hebben om te lijden, en daarom hunne onmacht bedekken met het kleed der deugd, gelijk de onkunde zich verschuilt achter het masker der diepdenkende stilzwijgenheid. De geduldige, de man van gevoel, de vriend van waarheid en recht, de menschenvriend staat overal, met JESUS en met SOCRATES, aan de spitse des gevaars, waar het de goede zaak der menschen geldt, waar de eeuwige Rechten der Natuur moeten verdeedigd worden. De gekroonde en gezalfde tirannen, de dwingelanden in witte en zwarte amptskleederen — de Jacobijnen op den throon en in de kerk, de onderdrukkers der onvervreembaare eigendommen, van vrijheid der religie en des geweetens, zijn altijd vijanden, niet om hunne persoonen maar om hunne daaden; niet om hen te mishandelen, maar om hen van hun onrecht te overtuigen en af tetrekken. Gelukt hem zijne poging niet, is zijne macht te zwak om te overwinnen, vindt hij geen aanhang genoeg om de goede zaak te onderfteunen; wel nu: dan zal hij met SOCRATES den giftbeeker drinken, met JOHANNES zijn lot in den kerker afwachten, en met JESUS, als een martelaar voor waarheid en recht, *geduldig* sterven, in het zalige gevoel dat hij zijn pligt vervuld heeft.

In het oog der gemeene menschen moge dit tegen de zeden strijden; bij hen mag een FRANKLIN, een WASHINGTON, een OLDENBARNEVELD een oproerstichter, en gevaarlijk lid van den Staat zijn; bij hen moge het schij-

fchijne, dat het beeter is, alles bij het oude te laaten, om dat zij het nog al wel hebben; ô! zij bewijzen daardoor, dat zij tot het elendig geflacht der *Laödiceërs* behooren, en dat zij, in JESUS, en in LUTHERS dagen, *de ftillen in den lande* geweest waren. Maar die mensch, die zijne waarde kent en gewoon is koude en hitte, dorst en honger en de ongevallen des tijds geduldig te verdragen, zal niet zwijgen, niet terug treden, niet lafhartig de boosheid vleiën, als onderdrukking van menfchenvrijheid en menfchenrecht moet tegengegaan worden. Het mag hem nadeelig zijn in tijdelijke zaaken, hij mag alles in deeze waereld daarbij verliezen; bij hem is menfchenhandel meer dan goud, menfchenrecht meer dan geluk, en de goede zaak der menschheid is hem meerder waardig dan alle eigen voordeel.

Was deeze gezindheid algemeen, was dit gevoelen, 't welk ook in CHRISTUS JESUS was, Volksgevoelen; zo zoude de *Deugd*, in de eenige waare beteekenis des woords, in een land woonen, indien de overige kenmerken der verlichting daarmede verbonden waren; deugd — die niet beftaat in de bevordering van tijdelijk belang, maar in de uitoefening van de eeuwige wetten der waarheid en des rechts, die hooger zijn dan alle aardfche voordeelen, en die, in ftrijdige gevallen (*Collifie*), altijd de eerfte blijven. Zo zouden de goede zeden meer en meer veld winnen, en in in alle ftanden het hoogfte voorwerp zijn van s' menfchen bedoelingen, zo als zij, naar de wetten der natuur en des

Chris-

Christendoms, behooren te zijn. Zelf de kwaadwilligen zouden dan terug gehouden worden om hunne oogmerken te volvoeren. Want het: *Oderunt peccare mali-formidine poenae; oderunt peccare boni — virtutis amore* — (de boozen mijden 't kwaad uit vreeze voor de ftraf — de goeden ftaan van 't kwaad — uit lust naar het goed doen, af) — zal daar bevestigd worden.

VI. In de zesde plaats zal ik betoogen, dat de zeden des volks aanzienlijk winnen: „indien, „ in het algemeen, de betrekkelijke pligten, „ als Echtgenooten, Ouders en Huisverzor- „ gers, grondig gekend worden."

En is 'er iets, waarbij eene Maatfchappij, ten aanzien der zeden, veel belang heeft, zo is het deeze kennis. Zij, immers, is de bron van alle huizelijke gelukzaligheid, de grondflag van eene geregelde opvoeding der jeugd en de fteunpilaar van het waare welzijn eener huishouding. — Maar, helaas! hoe verre is het 'er van daan, dat deeze kundigheden, ook maar oppervlakkig, laat ftaan grondig, te vinden zijn onder het gros des volks! Geheel onbekend met alles, wat daartoe behoort, gaat men, zo wel de rijke als de arme, in den ftaat des Echts. Door blinde dierlijke driften of door laage oogmerken gedreeven, geeven jonge lieden elkander de hand der trouw, niets medebrengende dan, des noods, eenige kennis van arbeid, of eenig vermogen. — Manne-, Vrouwe-, Vader-, Moeder-pligten, zijn niet eens in naam bekend; dat zal zich alles van zelf wel fchikken, — doch hoe? is door de ervarenis te jammerlijk be-

wee-

weezen. Naauw is de eerste drift bevredigd, of 'er is een ijdel over, welk onvervuld blijft. Liefde, trouw, dienstvaardigheid zijn woorden zonder zin. In de eerste uuren der vrouwelijke zwangerheid is men reeds verleegen; en hoe is het gesteld, wanneer 'er een kind gebooren wordt? Ligchaams-opvoeding en zedelijke behandeling der panden, wie is daarmede bekend? O! die anders (zo zij meenen) verlichte menschen, die over staatkunde, vrijheid en Godsdienst zo veel weeten te spreeken, die als wijsgeeren, als leeraaren en wetgeevers optreden, om door schriften en redevoeringen het volk te verlichten, zijn hier menigmaal blinder dan het vee, terwijl bij het gros der menschen deeze blindheid zo algemeen is, dat duizenden van redelijke weezens, die nuttige staatsburgers konden worden, reeds bij het ontwaaken sterven, of, indien zij blijven leeven, aan ziel en ligchaam verdorven worden (*). Het overige huisgezin, aan welke mishandeling, aan welke zedelooosheid is het zelve niet blootgesteld, door het gebrek aan die kennis, welke 'er vereischt wordt om de dienstboden, wie zij ook zijn, op eene waardige wijze te bejeegenen, en op te leiden tot hunne zedelijke belangen!

Hieruit blijkt het, hoe onberekenbaar weldaadig het zijn zou, voor de algemeene zedelijk-

(†) De Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, heeft eene waare behoefte des volks vervuld, door het uitgeeven van haar werk, over de *behandeling der kinders in de twee eerste leevensjaaren*. Mogt het veel geleezen en — behartigd worden!

lijkheid eener natie, indien dit groote ſtuk der verlichting veld won onder de burgers van den Staat, en het gros des volks niet meer vreemdeling ware in die zaaken, welke ieder onmiddelijk betreffen, die niet alleen in het eerſte oogenblik reeds werkzaam zijn, maar die voortwerken op volgende geſlachten, ja onuitroeibaar zijn. O! huislijke deugden, liefde, trouw, en ouderlijke liefde zijn de uitgangen des leevens. Zij zijn het, waaruit alle andere deugden ontſpruiten, en waar deeze, meer of minder, voorhanden zijn, daar kan men een doorgaand beſluit opmaaken van de geheele zedelijkheid der menſchen. Die geen goed echtgenoot, vader en huisvader is, die in zijne huishouding de pligten niet vervult, welke hij dien kleinen Staat ſchuldig is, die kan ook geen goed patriot, geen goed mensch en christen zijn; hij mag daarop roemen — daarvoor gehouden worden — maar deeze roem en eere is valsch. Doch omgekeerd is de mensch in dit kleine getrouw, hij zal het ook in het groot zijn. Hij heeft aanſpraak en recht op het vertrouwen en de achting eener natie, en waar hij aan het roer der regeeringe, of in een anderen post geſteld is, daar zijn geene ſchandelijke daaden, geene zedeloosheid van hem te wachten. Ik heb onlangs geleezen, waar? weet ik niet meer, dat de meeste gruwelen, die in het ongelukkig *Frankrijk* gepleegd zijn, het werk waren van *ongetrouwde Perſoonen*; ik durf 'er wel bijvoegen, dat de *gehuuwden*, die daaraan deel hadden, of kinderloos, of ongetrouwe echtgenooten waren.

VII. In

VII. In de zevende plaats durf ik vrij beweeren, dat „ de rechte, naar regels geleer„ de, kennis der Moedertaal voor het volk „ een nodig vereischte en heilzaam middel „ is tot bevordering van goede zeden."

Menig een zal, misschien, zeggen: ô! als wij het andere maar hadden, dan mag de inwooner van het voormaalig *Zeeland*, *Friesland*, en *Groningerland*, dan mag de Haarlemmerdijker en die op de Utrechtsche straat woont, in zijne platte taal, van zijne overige landgenooten te onderscheiden zijn; dit zal voor de zeden niet schadelijk weezen, en men kan, schoon men niets dan Friesch boersch spreekt, even zedelijk braaf zijn als iemand, die zijn Nederduitsch in den grond verstaat. — Dit is ook waar: wie zou het tegenspreeken? maar hier word gehandeld van het gros des volks; en elk zal erkennen, dat de platte taalen, inderdaad, zeer nadeelig zijn voor het onderwijs, voor het verstaan en beoordeelen van alle de stukken der verlichting, en dus moeten wij ook dit middel niet verachten, dat zo bevorderlijk is voor het goede. Want het begrijpen van alle gewichtige zaaken zo gemakkelijk voor het volk te maaken, als mooglijk is, dit is voorzeeker het heilzaamste middel om de uitvoering en betrachting daarvan in het rijk der zeden te bewerken; en het zoude niets meer dan een ideäal zijn, aan waare Volksverlichting te arbeiden, indien men zich niet wilde bemoeien met het algemeen maaken van de kennis der moedertaal. Die het oogmerk wil — moet ook de middelen willen of — hij bouwt luchtkasteelen, die in wind vergaan. — Een goed taalkenner

is nog niet een verstandig mensch, veel minder een zedelijk goed man; maar, met dat alles, heeft hij zo veel boven anderen vooruit, dat hij de indrukzels van het goede, in schoolen, boeken en volks-redenen, geheel ontvangen kan, en geschikt is, dat het zaad der waarheid, als in eene bereide aarde, eerder wortel schiet in zijn gemoed, dan wanneer hij, uit onkunde der taal, slegts duistere begrippen vormde, en flaauwen indruk ontving van het gehoorde en geleezene.

VIII. Eindelijk zal het rijk der goede zeden oneindig uitgebreid worden, indien, behalven het overige, het volk verlicht wierd in die stukken, welke ik boven als in één artikel te zamen gevoegd heb. De bron van zedeloosheid — indien wij de verwaarloosde opvoeding buiten sluiten — is, onweetenheid en gebrek aan cultuur. — Kaartspelen, kolven, balslaan, drinkerijen en alle zulke uitvindingen tot tijdkorting onder het gros des volks, waarin, helaas! zo veelen hun tijdelijk en zedelijk verderf vinden, zijn aan haar den oorsprong verschuldigd. De menschen weeten niets anders, en moeten nu den tijd daar mede dooden. Maar was 'er in de zamenleeving stof tot discours, 't zij uit de Natuurlijke, uit de Staatkundige Historie, 't zij uit de Geographie, enz... wisten zij daarover te spreeken... ô! Veel beter zou het 'er in het algemeen uitzien, veel aangenaamer en nuttiger waren de gezelschappen; veel minder zou men ongeduld en verveeling bespeuren, en dus niet gedwongen zijn, de toevlucht te neemen tot zulke dingen, die schielijk behoefte worden, die geld en eere rooven, en de goede zeden den doodsteek gee-

geeven. — Was dus deeze gaaping, door verlichting, weggenomen, zo ware daardoor alleen een paal gezet tegen de dwaaze tijdverſpillingen; ja dit zoude niet ſlegts veel kwaad verhinderen, maar ook gewisſelijk niet weinig goeds bevorderen.

Doch laaten wij nog met een blik gadeſlaan, hoe weldadig de kennis zijn zou van dat geene, wat ik in het laatſte gevorderd heb — betreffende de leere der gezondheid (*). Indien maar alleen de Kwakzalverijen, de bijgelovige en tegennatuurlijke artſenijen, de tovermiddelen worden weggenomen; indien maar alleen de menſchen daar door leerden hunne gezondheid te waardeeren en te bewaaren, de beſmettelijke ziekten (†) doelmatiger te behandelen en meer en meer zeldzaamer te maaken; indien het verbannen der keurslijven, en van andere onwaardige gebruiken der dwaaze mode, daardoor in zwang kwam, hoe veel heil ware dan reeds bewerkt! En dan, hoe groot zoude ook de invloed daarvan op de goede zeden zijn! Eene natie, die ſteeds zukkelt aan ligchaamskwaalen, die geduurig geteisterd wordt door ziekten en ongemakken, is

(*) Ik heb gezien dat HUFELANDS Werk: *Die kunst das menſchliche Leben zu verlängern*, zal vertaald worden. Een uittrekſel daarvan — *Tot Nut van 't Algemeen* — zoude, naar mijn inzien van veel nut kunnen zijn.

(†) ROCHOUW had voor eenigen tijd de vreugde, dat dertig aan de Kinderziekte ingeënte kinders na hunne herſtelling hem vertoond wierden, tot een teeken der dankbaarheid, dat de Ouders door hem *zo verlicht* waren.

is ook aan de ziel krank. Haare geestlijke krachten zijn, gelijk die van het ligchaam, overgegeeven aan de kwakzalverijën van geestelijke bedriegers, en het verſtand ligt in het Lazareth. Want ziel en ligchaam zijn zo naauw vereenigd, dat beide gezond moeten zijn, zullen zij één weezen.

Dus heb ik kortelijk de vraag beandwoord, die in dit tweede deel te beandwoorden was, en ik vlei mij genoeg gezegd te hebben, om eene waarheid, als deeze, ten toon geſpreid te hebben. Doch het is, helaas! maar al te zeker, dat het bewijs daarvan — in de weezenlijke waereld — nog nergends kan gevonden worden, daar zulk eene zedenverëdelende volksverlichting in geen land algemeen beſtaat. Het ware bijzonder een Eerezuil ten koste der waarheid, ten minſten — tegen mijne overtuiging, zo men wilde beweeren, dat in ons Vaderland dit weldadig licht zijnen gezegenden invloed over mijne Landgenooten reeds verſpreidde; maar het is 'er nog zo verre van daan, dat veelmeer — in veele opzichten en onder veele menſchen — de zwartſte duiſternis heerscht; zo dat zelf de ſterren, die hier en daar glinſteren, niet in ſtaat zijn haare akligheid weg te neemen voor den bewooner.

Het zal dus wel der moeite waardig zijn, dat wij de algemeene, ons Vaderland bijzonder eigene, oorzaaken opzoeken, welke hinderlijk zijn in deeze groote zaak.

De Vraag der verdienſtelijke Maatſchappij wenkt mij hiertoe; en dus ga ik (volgens de verdeeling) over tot het

DER-

DERDE HOOFDDEEL.

Welke zijn de algemeene, hier te lande bijzonder werkende, oorzaaken, dat waare Volksverlichting geen meer opgang maakt?

In het aangeeven van de oorzaaken, die deeze, voor de Volkszeden zo heilzaame, verlichting verhinderen, indien ik, zo wel in ons Vaderland als overal, in de eerste plaats, stil stond op de *verwaarloosde opvoeding der Jeugd*, zou ik de voornaamste reeds genoemd hebben: want dit is de bron van bijna alle kwaad, en ware die toegestopt, zo zoude veel — misschien alles gewonnen zijn. Doch, hoe waar dit zijn mag, kan ik echter niet besluiten, over deeze oorzaak hier wijdloopiger te handelen, omdat het van zelf spreekt, dat eerst de Volksverlichting onder het menschdom moet doorbreeken, zal deeze oorzaak ooit weggenomen worden; en dus ware het met andere woorden: „ De „ Volksverlichting, die de goede zeden zal „ vormen, wordt verhinderd, omdat het „ Volk niet verlicht is;" en dit ware (gelijk men in de schoolen spreekt) een cirkel.

De vraag komt dus eigenlijk hierop neder: „ Welke zijn de oorzaaken, die de ze„ delijke opvoeding, waardoor de menschen „ waarlijk verlicht kunnen worden, verhin„ deren?" — En deeze — zijn inderdaad menigvuldig — misschien ontelbaar. In alle

landen zijn zij, ten deele, dezelfde, ten deele, verscheiden. Doch ik zal mij alleen (naar den eisch der Maatschappij) tot mijn Vaderland bepaalen, en slegts gewaagen, van de — meest in het oog vallende — de algemeenste en schadelijkste. Ik zal dit doen met alle de vrijmoedigheid, welke deeze geheele verhandeling bezielt, doch met geen ander gevoel dan — van warme liefde voor de waarheid. Perzoonlijke beleediging — zal dus nimmer uit mijn pen, veel minder uit mijn hart komen. Zijn 'er echter hier en daar, die zich getroffen voelen, — dat de schoen aantrekke, dien zij past! Ik weet niet of dit geschrift de goedkeuring der beöordeelaaren zal wegdragen en ooit het licht zal zien; maar dit weet ik, dat het mij nimmer zal berouwen, dezelve geschreeven te hebben, zelf niet als ik naderhand inzie, dat ik dwaalde; want nu schrijf ik naar mijne overtuiging, en dit is mij genoeg. Moge het dan hooren, ieder dien het aangaat! moge het beschaamen die waanwijze mannen, welke, met het gezach der ingebeelde onfeilbaarheid, hunne orakels uitbazuinen! Ik zal de oorzaaken opgeeven, die het heil der verlichting verhinderen, met de oprechte verzekering, dat ik op niemand in het bijzonder het oog heb, schoon hij schuldig moge zijn aan deeze hindernissen.

De volgende vier zijn de algemeene, den lande der Bataaven bijzonder eigene, oorzaaken van verhinderde Volksverlichting.

I. Het gebrekkig onderwijs in de Schoolen.

II. Het gebrekkig onderwijs in de Religie.

III. De

III. De gebrekkige toestand der Nationaale Tooneelen.

En IV. Overvloed van slegte, of mangel aan goede Volksfeesten.

Naderhand zal ik hier nog eene en andere bijvoegen, die insgelijks medewerken tot dit onheil.

Eerste Oorzaak

Het gebrekkig onderwijs in de Schoolen.

Ik ben zeeker met den staat der schoolen in andere landen slegts ten deele en oppervlakkig bekend; ik erken, met dank en eerbied, de loffelijke pogingen van deeze Maatschappij en van veele waare menschenvrienden, door wier invloed veel — zeer veel verbeeterd is, en nog dagelijks verbeeterd wordt; maar, met dat alles, moet ik met smart belijden, dat het schoolweezen in mijn Vaderland zo elendig gesteld is, dat het 'er wel nergends veel slimmer kan uitzien; en het is daarom niet te verwonderen, dat de waare algemeene Volksverlichting nog geen meerder opgang maake: want de schoolen zijn het, mijns bedunkens, bijna alleen, waaruit dit licht moet opgaan.

Een schoolmeester is, zo het mij voorkomt, indien hij zijn ambt waardig en doelmatig bekleede, een der allergewichtigste persoonen in den burgerstaat, die, met volle reeht, de achting en liefde der natie, zo wel als alle andere nuttige leden der Maatschappij, verdient. Want hij is het, die, bij het

moeilijke van zijn beroep, nog de verdienste heeft, dat hij den weg baant en de middelen in omloop brengt, die alleen in staat zijn om licht en kennisse, om cultuur en zedelijkheid te bevorderen, en die dan nog — met deeze middelen — ook deeze oogmerken bij het gros des volks moet helpen vervullen. Waarlijk, niemand heeft meer aanspraak en recht op de gunst en goedkeuring der menschen, dan de schoolmeester, die geschikt is en werk maakt om zijn beroep naar eisch waar te neemen.

Doch, in vergelijking van het geheel, zijn dezulken in het Bataafsch Gemeenebest nog maar zeldzaame verschijnsels, en niets anders dan uitzonderingen op den gemeenen regel. Veele kunnen eerder schoolverdervers genaamd worden. Immers, schoon het getal van die geenen, welke zedeloos leven, niet zeer groot mag zijn, hoe menigvuldig zijn zij, die, om hunne onweetenheid en gebrekkige leerwijze, niet gezegd kunnen worden te verlichten, maar eer te verduisteren! — menschen, die het 'er op schijnen toe te leggen om het volk te vernederen en te houden in de harde keetenen van domheid, bijgeloof en vooroordeel; menschen, die niet in staat zijn één gedeelte der, in het eerste hoofddeel, geschetste Volksverlichting anderen bij te brengen, ja die zelve nog met hunne schoolkinderen, als leerlingen, in ééne classe behooren.

Behalven deeze, zijn 'er ook nog eenige schoolmeesters, die mede geheel nutteloos en oorzaak zijn, dat Volksverlichting geen op-

opgang maakt, ſchoon zij wel iets konden bijdragen tot dat groote werk, maar die van hunne bediening geen beſtaan of kostwinning hebben, en dus gedwongen zijn, om, willen zij brood hebben, hunne leerlingen te verwaarloozen, en zich te geneeren met andere bezigheden. Deeze menſchen zijn wel onſchuldig en beklaagenswaardig, maar de oorzaak blijft toch dezelfde, en van hen zal ook geen licht uitgaan tot heil des volks.

Gelijk de meesters — zo zijn ook de *ſchoolboeken*, die nog zeer algemeen in gebruik zijn. Men behoeftze ſlegts in te zien, om overtuigd te worden, dat aan waare Volksverlichting niet te denken is. Want de nuttige werken, door deeze Maatſchappij en door anderen, ten dienſte der ſchoolen, in 't licht gebracht, zijn waarlijk nog verre af van door het gros der ſchoolmeesteren, die ze niet eens verſtaan, ingevoerd en doelmatig gebruikt te worden. En wie weet niet, hoe veele ouders door vooroordeelen en verkeerde raadgeevers verhinderd worden om de ſchoolboeken, uitgegeeven door de Maatſchappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, en van andere ſchijvers, in de handen hunner kinderen te geeven? wie weet niet, hoe men dikwijls de kleinſte uitgaave weigert tot het aankoopen van nieuwe ſchriften, en daarom de ſchoolmeesters noodzaakt, de voorouderlijke postillen en de duiſterſte leesboeken te laaten gebruiken?

De ſchoolhuizen, en de wijze van onderricht daarin gegeeven, hebben ook waarlijk geen aanleg, om, vooreerst, lust aan het ſchoolgaan bij de jeugd te bevorderen, en, ten anderen, om zedelijke verlichting te weeg

te brengen; daar de eerste menigmaal zo somber, terug schrikkende en ongezond zijn, dat het geen wonder is als de kinders dezelve vlieden gelijk de pest; en de wijze van onderricht, zo men dezelve verbindt met de in zwang gaande belooningen en straffen, is in onze volksschoolen over het algemeen zo ondoelmatig, zo tegennatuurlijk, zo ligchaam- en ziel verdervende, dat het niet mogelijk is, daaruit eenig weldadig licht te zien geboren worden.

Wat nu, bid ik, wordt 'er in onze schoolen geleerd?

Leezen, schrijven, des noods een weinig reekenen en Psalmzingen, en bij tijd en wijle — de zogenoemde kennis van den Godsdienst. — Dit is nog veel — en dan hoe? men gaa eens in de school en zie!...

Daar zit een weezen, dat men — meester noemt, misschien een schoenlapper, die geen werk heeft, of een kleermaaker, die door slegt gedrag verarmd is, of een luiaard, die met leedig loopen brood wil hebben, op zijn best — een persoon, die bij toeval een goede hand schrijft, of wat schreeuwen kan in de kerk — in allen gevalle, een man zonder verkregene kundigheden, dan alleen door dagelijksche gewoonte, en met alle die eigenzinnigheid, welke het kenmerk is der domheid; die niet eens weet, wat taalkennis is; die zelf de oppervlakkigste begrippen over de nuttigste zaaken niet kan mededeelen; en die geene andere middelen heeft om zich bij zijne schoolkinders te doen gelden, dan — stok en plak.

plak. Aan zulk een meester worden de kinders veelal toevertrouwd, door wien zij, naar den ellendigsten leertrant, in het spellen, leezen en schrijven onderweezen worden, zonder eenige regels of grondbeginzels; bij wien zij een duister Godsdienstig, of liever, Godgeleerd vraagboek, 6 of 8 maal van buiten leeren, om als de raaf te kunnen klappen; bij wien zij een Gebed, gelijk men het noemt, alle dagen herhaalen en tot verveelens toe opdreunen, als of 't een straatlied ware, en waarvan niemand der zogenoemde bidders iets verstaat, waarbij niemand — iets denkt; bij wien zij, nu en dan, eenige regels uit het Bartjens leerboek naschrijven, en reeds in den regel van drieën zijn, eer zij de eenvoudigste vraagen, buiten het boek, kunnen beandwoorden; bij wien zij, als het hoog komt, het ut, re mi, leeren uitschreeuwen, dat men het wijd en breed hooren kan. Is de leerling zo verre gekomen, zo is hij — een wonder van de school, en de meester geeft het loffelijk getuigenis, dat de jonge persoon — *uitgeleerd* is. *Uitgeleerd!* en men weet nog niets. *Nadenken*, *oordeelen*, *vergelijken*, *onderscheiden* heeft niemand geleerd; geen wonder: de meester zelf kan het niet. — De ouders, die vooral niet verder kwamen, zijn zeer te vreden, en laaten nu hun kind zich toeleggen op een tijdelijk beroep.

Deeze schets is waarlijk niet met een te zwarte kool geteekend; zij kan overal op het platte land en zelf in veele steden bevestigd gevonden worden. — Bleef het hier

nog

nog bij — zo waren ten minsten de zeden nog niet onmiddelijk verdorven, schoon wel onderdrukt; maar helaas! men zie, hoe het hiermede gesteld is. — Om zijne kinders zedeloos te krijgen, behoeft men ze maar op de schoolen te zenden. Hier onderwijst men de kinders in het kwaade, zo niet met opzet, toch door toeval. Wat zedeloos bedrijf, dat door de kinders kan geschieden, blijft in de meeste schoolen verschoond? Logen, kwaadspreekenheid, list, bedrog, dieverij, en wellust zijn daar te huis; en tot alle deeze ondeugden neemt het kind het zaad mede naar zijne wooning, zo het niet reeds ontwikkeld en geworteld is. — Het eerwaardig Gebed, dat dierbaare kleinnood voor den ootmoedigen Godsvereerer, hoe wordt het niet voor altijd in een schandelijk geklap op de schoolen veranderd, en vernederd tot een lastig en onwaardig spel van kleine en van groote kinderen, die niet weeten wat zij doen. — Met één woord: op veele — veele Vaderlandsche schoolen zoekt men te vergeefsch verlichting en goede zeden. En deeze is wel de algemeenste oorzaak, dat in ons Gemeenbest deeze gewichtige heilgoederen geen meerder opgang maaken.

Tweede Oorzaak.

Het gebrekkig onderwijs in de Religie.

Het Religie onderwijs deeze, naast het schoolweezen, zo belangrijke zaak, die bijna alleen on-

onder het gros des volks in omloop houden moet de theorie en de practijk van Godsvereering, die dus op de zeden — zulk een onmiddelijken invloed heeft, dat de Staatkunde zich bijkans immer bediend heeft van dit middel, om daar door te bevorderen wat burgerlijke wetten niet vermogten; — die wel gekend en tot haare oude zuiverheid terug gebragt, een kracht Gods is tot zaligheid, en het menschlijk hart regelrecht opleidt tot die edele deugden, welke de menschheid versieren, en het welzijn van den Staat verhoogen, ja in tijd en eeuwigheid haare navolgers opvoeren tot het hoogste goed, wat menschen deelachtig kunnen worden; doch die, aan den anderen kant, onder de heerschappij der onkunde, der bijgeloovigheid, der vooroordeelen en der Priesterlist, een bron wordt van de onbereekenbaarste onheilen, de zeden ondermijnt, en het menschdom vervoert tot de schrikkelijkste wanbedrijven, welke veelligt nergends weerga vinden.

En, als men het recht bedenkt, dan was en is helaas! de onderrichting in deeze zaak — voor het gros des volks — zodanig gesteld, dat daaruit niet veel goeds voor de zeden der natie kan gehoopt worden in ons Vaderland; ja niet zelden is dezelve eerder lijnrecht ingericht om de zeden te verderven en het volk te sterken in het kwaad. Ik spreek niet eens van volks-leeraars, wier zedelijk caracter zelf den schadelijksten invloed heeft op hunne gemeenten; die de volkomenste tegenvoeters zijn van Hem, wiens dienaars zij zo gaarne willen heeten — van welke men

zeg-

zeggen kan: *Leer van hun, dat zij hoogmoedig zijn en onverdraagzaam van harte.* Ik ſpreek niet van die leeraars, die door hunnen wandel — hunne leere tegenſpreeken, en zich ſchuldig maaken aan alle die zonden, welke weleer door Phariſeërs en Schriftgeleerden gepleegd wierden. Ik ſpreek niet van hen, die de wet des Christendoms, die zij anderen leeren, ook met den vinger niet aanraaken. Maar hoe groot is het getal der zulken, die aan het eigenlijk onderwijs of in het geheel niet, of zeer gebrekkig arbeiden? *In het geheel niet,* zeg ik: en waarlijk, als men daarover nadenkt, zo zal men veele zogenoemde Volksleeraars vinden, die zich niet bemoeiën met dat groote werk der volksverlichting. Zij meenen genoeg te doen, indien zij op gezette tijden hunne geleerde, dikwils nuttelooze, dikwils voor het volk onverſtaanbaare predicatiën en oefeningen houden; terwijl zij, voor het overige, de jeugd overlaaten aan chatechizeermeesters en krankbezoekers, die het geheugen der Jongelieden opvullen en het verſtand zo ledig laaten als het hart.

Doch de beter gezinden, ſchoon zij wel willen, kunnen niet, en arbeiden daarom zeer gebrekkig, omdat zij van de groote kunst — menſchen in de Religie te onderwijzen — nooit gehoord hebben, veel minder daar in ervaaren zijn. Immers op welke Hooge ſchoolen wordt hierover opzettelijk gehandeld?

Andere zijn nog, helaas! gebonden aan de ſlaafſche wetten van menschlijke uitvindingen,

gen, en moeten zich bepaalen tot *Godgeleerde* vraagboeken, waarin de leer der zeden flegts ter loops wordt aangeroerd. Onder deezen en geenen is het, 't is waar, een weinig beter gefteld; doch zelf bij die fecten, waar het weldadig Zonlicht het meest fchijnt door te breeken, is het Volksonderwijs nog niet genoeg behartigd, te ondoelmatig, en de Leeraaren zoeken in hunne aanfpraaken dikwils meer te fchitteren — dan te verlichten.

Het tot dus verre gezegde is echter niet in dien zin te verftaan, als of 'er onder alle fecten onzes Vaderlands geene Volksleeraars voor handen waren, die zuiver licht kunnen — willen, en met 'er daad — verfpreiden. ô! ik ken en eer veele achtingwaardige perfoonen, die, bijna onder elk verfchillend Kerk-genootfchap, met ijver en voorwaar niet vruchtloos arbeiden aan dat heilzaam werk. Maar wat baat één ftar — wat baaten veele, zo lang het zonlicht niet fchijnt? zij geeven fcheemering, maar zij kunnen de duifternis niet verdrijven, veel minder die koesterende warmte onder het volk te weeg brengen, waardoor eerst het menschlijk hart vruchten voortbrengt der waare Godzaligheid. Want zo lang de arbeid van deeze edelen nog niet algemeen is, zo lang dezelve nog miskend, gedwarsboomd en onderdrukt wordt — zo lang is aan waare Volksverlichting niet te denken. Immers, indien de oorzaak niet weggenomen wordt — moet natuurlijk het uitwerkzel blijven.

DER-

DERDE OORZAAK.

De gebrekkige toestand der Nationaale Tooneelen.

Schoon het waar zij, dat men in ons Vaderland slegts één Tooneel heeft, op het welk een vaste troup Tooneelspeelers geregeld voordspeelt, namelijk te *Amsterdam*, zo heeft men echter in den *Haag*, te *Rotterdam*, te *Leijden*, en elders, vaste Schouwburgen, op welken nu en dan, het zij door de Amsterdamsche Tooneelspeelers zelve, die in den zomer reizen, of door andere zo genaamde troupen, gespeeld wordt. Men kan dus niet ontkennen, zedert de Dichter en Historieschrijver HOOFT, aangetoond heeft, dat men in den Schouwburg ook in staat is om menschen te leeren, dat derzelver voortbrengzelen ook een gewichtigen invloed hebben op de zeden onzer Medeburgeren. Maar zijn de Schouwburgen in ons land nog wel zodanig ingericht, dat men daar veel goeds van kan verwachten? Indien ik de algemeene geruchten, en het getuigenis van des kundigen mag en moet gelooven, dan moet ik zeker ten deezen opzichte nog zeer in twijffel staan, om daar stellig en voordeelig op te kunnen andwoorden. Over het algemeen heeft men altijd geklaagd over het gedrag der Tooneelspeelers, en offschoon men mogelijk heden meerder PUNTEN en DUIMS kan aantreffen, op wier gedrag weinig te zeggen valt, zo is het beroep van Tooneelspeeler of

of speelster zelve van zulk eenen aart, dat hetzelve veele aanleiding geeft, om, met betrekking tot de zamenleving der wederzijdsche kunne, niet zo streng te zijn, als de Christelijke zedekunde vordert. En hier door kunnen zodanige lieden, welker levensgedrag den besten naam niet heeft, al speelen zij zeer goede stukken, door hun voorbeeld en gedrag niet wel ten voorbeelde strekken, om de goede zeden door hunne kunstoeffeningen te bevorderen.

Doch laaten wij zien, wat eigenlijk op het Tooneel, in 't algemeen, vertoond worde. Ik zal mij alleen tot dat geene bepaalen, waar de Moedertaal des lands gesproken wordt, als zijnde dit het eenigste dat voor het volk gezegd kan worden te passen.

De *Ballets* — wie kan ze zien, en daarbij denken, dat hij in een school der zeden is, zonder te treuren over de schadelijke indruksels, die dezelve kunnen maaken op het hart der aanschouwers, daar zij al het goede weder uitwisschen, dat misschien anders nog te weeg gebragt ware? Wie kan ze zien, zonder te treuren over de diepgezonkenheid van zommige caracters, die dan hunne toejuiching met de zichtbaarste teekenen te kennen geeven, wanneer alles, wat eerbaar, kuisch en oirbaar is, met voeten getreden wordt?

De *Klucht-* en *Blijspelen*, die in het algemeen voorheen ten Vaderlandschen Tooneele gevoerd wierden, hadden voorwaar geen inhoud, om zedelijk nut te bevorderen. Zelf dezulken, wier geest niet ondoelmatig was, om al

ſpottende de waarheid te zeggen, waren menigmaal zo vol van ſtraattaal en vuile redenen, dat ze voor kieſche ooren aanſtotelijk waren. Men heeft zekerlijk thans zeer goede blijſpelen, en laffe kluchten worden minder vertoond; doch dit is niet genoeg om de gebreken daar van weg te neemen (*).

De *Zangſtukken* (zonder mij in te laaten over de vraag: of dezelve voor het Nationaal Tooneel pasſen, daar dezelve toch als kunst in eene dubbele betrekking kunnen beſchouwd worden, zo in de Muziek als Mimiek?) de zangſtukken, zo als de meeste zijn, hebben waarlijk geene ſtrekking om het volk te verlichten en te verbeeteren. Zij draaijen meest allen om éénen ſpil, en zijn niet zelden — de ongerijmdheid zelve.

De *Tooneelſpeelen* (in mijne oogen anders de doelmatigſte, om dat zij de zeden des volks ten voorwerp hebben) zijn veelal vertaalingen, (dus niet onmiddelijk voor onze natie geſchikt) die menigmaal, helaas! rechtſtreeks aandruiſchen tegen de eerſte beginzels der Reden en des Christendoms. Men zie alleen op de ſtukken in dat vak, welke de Duitſcher KOTSEBUE gemaakt heeft, en die, vertaald, ook in ons land zo veel toejuiching wegdraagen. Welke onnatuurlijke, en wat

(*) Voor twee jaaren wierd 'er een nieuw Zangſpel in *Amſterdam* vertoond. De Vertaaler merkte in de Voorrede aan, dat hij het ten Tooneele deedt voeren, om de *aanſtootelijke* Kluchten en Blijſpelen te verdringen, en *vóór* het zelve wierd gegeeven NB. de *Verliefde Reizigers!*

wat nog erger is, welke, alle goede zeden ondermijnende, valsche uitspattingen des vernufts zijn daarin vermengd, met sommige, anders schoone, verheevene en hart roerende Tooneelen, die al den indruk van het goede wegneemen, en de traanen der aandoening bij het volk, door luid geschater — bij den menschenvriend, door verontwaardiging, uitwisschen.

De Treurspelen, onder welken veelen, kunstmatig beschouwd, zeer schoon en verheven zijn, zouden in het algemeen wel geschikt wezen ter beschaaving van den smaak en de veredeling van het hart, indien de Dichters het 'er minder op toelagen, om, zo wel in de stoffe als in den vorm, de grenzen van 't gewoone leeven te overschreeden, de historie geweld aan te doen, en door schrikkelijke tooneelen het gemoed in eene te hevige spanning te brengen, waarop dan natuurlijk eene verslapping moet volgen, die de gewenschte uitwerking verhindert.

Uit dit alles — is mijn besluit, dat de Nationaale Tooneelen, die schoolen der verlichting en der zeden zijn zouden, tot nog toe, over het algemeen, meer kwaad dan goed bevorderen, ja op dien voet geen nut bevorderen kunnen. — En voegt men hier bij, het dikwijls noemen en misbruiken van Gods naam, in ijdele spellen, dan zal het volk steeds meer en meer in verlichting en zedelijkheid achteruitgaan, hoe meer gebruik het maakt van deeze schoolen. Eene reden, die hier bij komt, zal daartoe nog meer bijdragen. De wijze, namelijk, die in de Schouw-

burgen zo algemeen is, om door geraas, door handgeklap en misbaar, het volk in beweeging te houden; waardoor men eerder zich zou verbeelden in eene school der ongebondenheid, dan in dat der zeden te zijn; en dat dan, helaas! wel eens het sterkste is, wanneer schaamte de oogen moest sluiten, en de dichter, of de handelende persoon — algemeene verachting verdienen.

VIERDE OORZAAK.

Overvloed van slechte (*) *— mangel aan goede — Volksfeesten.*

Wie, die menschen kent, weet niet den machtigen invloed van algemeene volksfeesten op de zeden der natie? Zij zijn het, die meerder werken, dan veele andere dingen. Het gewoone menschdom wordt, allermeest, door het zinnelijke geleid Alle afgetrokkene bespiegelingen, alle boeken en redevoeringen hebben niet de helft van den invloed op het volk — ten goede of ten kwaade — als jaarlijks wederkeerende Feesten. Maar wat bevorderen deeze in ons Gemeenbest? Zeeker geen goed — gewis veel kwaad. Zo verre mijne kennis gaat, weet ik in de geheele Republiek ook niet ééne plaats te bedenken, waar een Feest gehouden wordt, dat

(*) Onder de slechte volksfeesten versta ik met één woord —— de Kermissen, door welke ons Vaderland, helaas! overstroomd is.

dat voor de zeden ook maar onschadelijk, laat staan, nuttig heeten kan. Hieraan is volstrekte mangel, en de allerbeste zijn nog, uit dit gezichtpunt, leerschoolen der ongebondenheid. —— De Romeinen en andere oude volken, die bij de hedendaagsche niet moesten te vergelijken zijn, winnen het in dit opzicht verre van ons. Zij leidden ten minsten het volk op tot die deugden, welke toen het sieraad van den Staat uitmaakten, en leerden — op hunne Feesten — de menschen die pligten kennen en uitvoeren, welke algemeen als goed en heilig geëerbiedigd wierden. Men oefende zich in zulke zaaken, die voor het welzijn des Vaderlands, of voor de gezondheid en sterkte des ligchaams, voordeelig waren. — Maar wat leert men op onze Kermisfeesten, die men in dorpen en steden vindt? — Woestheid, dronkenschap, en alle die ondeugden, welke den mensch in 't bijzonder, en den geheelen Staat met één, verderven. O! die deeze Feesten slechts éénmaal, het zij in *Amsterdam*, het zij elders, heeft bijgewoond, en hunnen invloed op de volkszeden overdenkt, die zal zeeker met mij — daarin eene algemeene oorzaak vinden, dat waare verlichting en reine zeden geen meer opgang maaken. Immers, waar den menschen zo geduurig een weg gebaand, en de hand, als 't ware, geboden wordt, om zich te verlustigen met de laagste en onzinnigste vermaaken; waar het volk geroepen wordt om op de jammerlijkste wijze geld, gezondheid en huislijk geluk te verspillen: daar kan het niet anders zijn, of een groot

gedeelte, daartoe gewettigd, door openlijk gezach, zal zich overgeeven aan deeze dwaaze en redelooze vreugde en blindeling nederstorten in het graf der zeden. Zelf zij, die anders op den weg waren ten goede, zullen door de kracht der voorbeelden terug getrokken worden, en het spoor der dwaasheid bewandelen.

Zo lang het derhalven geheel aan goede Volksfeesten ontbreekt, zo lang de slechte nog zo algemeen zijn, zo lang men daarop niets dan kwakzalvers, goochelaars, valsche speelers, wijn- en bordeelhuizen, harddraverijën en diergelijke schandvlekken deezer Eeuwe gewaar wordt — zo lang kan ook het gros des volks — noch verlicht, noch verbeeterd worden, maar het zal een woeste hoop blijven, die door dierlijke zinlijkheid gedreeven, alles aangrijpt en inzwelgt, wat aangeboden wordt, zonder het schadelijke, het onbetamelijke, het onwaardige te bedenken of te onderscheiden.

Bij deze vier algemeene oorzaaken, die den opgangder waare, en de zedelijkheid bevorderende volksverlichting, zo jammerlijk verhinderen, kan ik niet nalaaten nog eenige andere te voegen, die met de gemelde in verband staan, en waarvan de volgende boven al in aanmerking komt.

Vijfde Oorzaak.

Het weinige en ondoelmatige deel des Burgerlijken Bestuurs aan de bevordering van het gewenschte doel.

Ieder die met aandacht vraagt: wat heeft het Burgerlijk Bestuur in ons Vaderland gedaan voor waare verlichting en goede zeden? zal erkennen, dat dit zeer weinig en dit weinige nog zeer ondoelmatig *was*. Het is waar, duizenden van schatten zijn 'er 's jaarlijks uit den schoot der Natie door de Regeering verspild, om — kwanswijs voor Religie, Schoolen, Tooneelen en Feesten te dienen. Het is waar: veele Kerken wierden van 's landswegen gebouwd en onderhouden; zij praalden zelf met de kostbaare gestoelten van de Dienaars van den Staat, en derzelver Leeraars wierden betaald uit 's Lands Kas. Het is waar: in tijd van nood, gelijk men 't noemde, wierden op last der Regeering — *Bedestonden* gehouden, en voorgeschreeven, wat het volk zou bidden en der Goddelijke wijsheid aanbeveelen, om, gelijk welëer de Jooden, eene bijzondere voorkeur te bewerken bij den God — van Nederland; ô! die schande onzer tijden onder het licht des Evangeliums, wiens grondleere daarin bestaat, dat God — Vader is van alle menschen. Het is waar, dit wierd alles gedaan om bij het volk te schijnen als of men zorgde voor Godsdienst en goede zeden. Maar kan de menschenvriend zulke vruchten met grond te gemoet zien, en door ondervinding beves-

tigd vinden? Dat zij verre! Met het boek der ervarenis in de hand leest hij deeze schikkelijke waarheden: dat men daar wel bijgeloof, huichlaarij, en dweepzucht, en dus even zo veel twijflaarij, spotternij en ongeloof kan verwachten, maar nergends — aanbidding in geest en waarheid, reine Godsvrucht en goede zeden.

Ten aanzien der schoolen was het deel der Regeering niet beeter, niet doelmatiger. Schoon de staatskas het geld daartoe gaf, zo was daar mede ook alles afgedaan, en niemand bekommerde zich minder om goede schoolmeesters en nuttige schoolboeken dan de — Regeering. De stemme deezer Maatschappije, de stemme van andere menschenvrienden wierd niet gehoord; hunne schriften en raadgeevingen bleeven ongebruikt, en deeze hoogste aangelegenheid der menschheid, wierdt aan den spijker gehangen.

De Tooneelen! — wij hebben het reeds gezien, op welk eene wijze zij ingericht waren, onder de deelneeming der Regeering.

En de volksfeesten! o! wat heeft de Overheid gedaan tot dit jaar toe (ik schrijf in 1798) om dezelve voor het volk leerrijk en ligchaam- en geestversterkende te maaken? — Het is veel, zo zij verbied de dobbelspelen en eenige andere openlijke wanbedrijven. Maar men zie de gesteldheid der Kermisfeesten, en men zal bevinden, dat het 'er op schijnt toegelegd, om het volk te verderven en recht inteënten in de zedeloosheid. Waarom anders dezelve toe te laaten, en, door sommige uitlokfels, aan te prijzen? Doch ik

hoop

hoop en vertrouw, dat eerlang deeze klagten onder het opzicht van bekwaame en weldenkende Mannen, bij het *Departement van Nationale Opvoeding*, zullen weggenomen worden.!

Reeds boven heb ik aangemerkt, dat tot waare volksverlichting behoorde — de kennis der bijzondere Moedertaal des lands, en uit dien hoofde wordt het gewenschte niet weinig verhinderd door deeze —— die ik noemen zal —— de

Zesde Oorzaak.

De algemeenheid der platte Volks Taalen in ons Vaderland.

Wanneer het gezegde over dit onderwerp in het eerste en tweede Hoofddeel behartigd is, zal het niet nodig zijn de gegrondheid deezer aanmerking wijdloopig te bewijzen. — Het valt, immers, van zelf in de oogen, hoe aanmerkelijk de schoolmeesters, de volksleeraars en zelf de schrijvers der volksschriften, gedwarsboomd worden in hun onderwijs bij het volk — om dat de menschen niet gewoon zijn de reine moedertaal te spreeken in het gemeene leeven, en dus niet in staat kunnen weezen, om zich juiste en klaare denkbeelden te vormen van die uitdrukkingen, welke zij hooren of leezen. Men mag vrij gelooven, dat een zeer groot gedeelte des Bataafschen volks — bij voorbeeld, in het voormaalig *Friesland*, *Groningerland* en *Overijssel*, ja ook in andere Districten, schoon in leezen en schrijven onderweezen, niet in staat is om de eenvoudigste

ſchriften, zelf van deeze Maatſchappij, in hun geheel te verſtaan; 't geen alleen is toe te ſchrijven aan de platte volks-taalen, die in ieder deel van dit Gemeenebest gehoord worden, en verſchillende zijn. Ieder ſchoolmeester, of leeraar, en ieder die het wil onderzoeken, zal zich, bijzonder op het platte land, hiervan kunnen overtuigen. Hij zal duizend woorden, zo zij van de landtaal een weinig verſchillen, indien naar de beteekenis gevraagd worde, beandwoord vinden, op de vreemdſte wijze, en daaruit erkennen dat men hem menigmaal in 't geheel niet, of verkeerd verſtaat. Het legt derhalven in de natuur der zaake, dat zo lang deeze volkstaalen in de verſchillende Departementen van den Staat in zwang blijven, het niet te wachten is, dat waare volksverlichting algemeen zal worden. Ten minſten dit is zeeker, dat het doorbreeken van die dierbaare zon daardoor niet weinig vertraagd en verhinderd zal worden.

Tot mijne innige ſmarte moet ik hier bijvoegen als

Zevende Oorzaak.

De traagheid en onverſchilligheid onzer Landgenooten, om van het oude en gewoone ſpoor af te gaan, en langs een nieuwen weg aan 't nut van 't algemeen te arbeiden.

Deeze caractertrek is onze Natie menigmaal van vreemden te last gelegd; en ſchoon ik

ik eerder partijdig ben ten haaren voor- dan ten haaren nadeele, kan ik echter zulks niet ontkennen. Het is waar — 'er zijn veele loffelijke uitzonderingen op dien regel, en de geschiedenissen bewijzen dat 'er mannen waren — en zijn, die met heldenmoed zich zuiveren van deezen blaam. Doch, laaten wij het algemeen beschouwen, en waar is dan die fiere geestdrift, die edele ijver, die daadelijke zorge voor het welzijn der Maatschappij? Zij, die anders kracht, kunde en — braafheid bezitten om hier wonderen te doen, laaten het bij ontwerp, voorslagen en raadgeevingen berusten, zonder zelve handen aan het werk te slaan, zonder met moed te arbeiden aan het groote oogmerk; zij blijven in hun japon aan den haard zitten, en willen alles afdoen onder een pijpjen. Dit is zelf waar, ten aanzien van hen, die wel zien en willen, wat tot heil des volks vereischt wordt. Zij spreeken 'er van — zij wenschen het — maar niemand wil de noot uit het vuur haalen, niemand wil 'er moeite toe doen, en zich uit het huis begeeven om het te bevorderen. —— Maar hoe groot is het getal der zulken, die zich niet éèns — zo veel daarmede bekommeren. *Dat is altijd zo geweest — wij willen het maar bij het oude laaten*, is de gewoone taal der Burgers. „ Ik heb (zo „ spreekt men) „ ik heb het met mijn lee-„ zen en schrijven, met mijn Catechismus „ en BARTJENS gedaan, en het nog al re-„ delijk in de waereld gehad: waarom zou „ men 't veranderen? Neen: ik doe 'er „ niet in."

Van

Van hier, dat in het schoolweezen, in het Godsdienstig onderwijs, in de ligchaamelijke en zedelijke opvoeding — in weêrwil van zo veele nuttige theoretische vorderingen, nog zulke kleine veranderingen ten goede bespeurd worden.

'Er moet eerst meer vuur — meer leeven — meer geestdrift onder het volk komen; de afgespande zenuwen moeten opgewonden worden; de traagheid en gemakkelijkheid moet plaats maaken voor heldenmoed en fierheid, zal ooit waare verlichting algemeen doorbreeken — zal men derzelver invloed op de zeden proefondervindelijk gewaar worden. Hiermede is naauw verbonden de

Agtste Oorzaak.

Gebrek aan waare Vaderlandsliefde.

Want, schoon men veel van deeze deugd hoort spreeken, zij is, in haare eigenlijke verheevene beteekenis, zeer weinig te vinden. Het eigenbelang speelt, gelijk overal, onder het Bataafsche volk een hoofdrol, die de deur sluit tot allen edelen arbeid aan het welzijn van den Staat. Veele van onze toon geevende Patriotten werken alleen om de bevordering van hun persoonlijk voordeel; zij neemen partij naar de bereekening van de grooter kans om hun fortuin te maaken, en draaien, als de wind, zo dra zij erkennen dat het oogmerk hunner wenschen daardoor vervuld kan worden, al ware het ook dat het

Va-

Vaderland ten gronde zou gaan. *Virtus post nummos*, (Eerst geld, dan deugd) is nog de zinſpreuk, gelijk weleer, die ten leefregel verſtrekt van ontelbaare helden des daags, die, met het woord: *Vaderland*, in den mond, ſchijnen te ſtrijden voor de goede zaak. Het is waar, ook hier zijn edele uitzonderingen op den regel, ook in ons Gemeenebest woonen grootmoedige zielen, die zich niet ontzien – overvloedig bij te draagen aan het heil des Vaderlands. Wie zoude dit betwisten, die in de historie van deezen Staat geen vreemdeling is? die zo veele Maatſchappijen en individuën kent, welke tijd en vermogen vrijwillig beſteeden, om het licht der zeden en het geluk hunner medeburgeren te bevorderen? Doch, wie kent dan ook, te gelijk, niet den laagen Koopmans- Renteniers-woeker- en zelfzoekenden geest, welke in alle Departementen leeft, en niets anders bedoelt dan het verkrijgen, bewaaren en vermeerderen van het geliefkoosd goud? Wie kent niet den caractertrek van zo veelen, die niets over hebben van hunnen overvloed, om daarmede de maatſchappij te dienen, ſchoon zij, op eene ſchandelijke wijze, hun eigen en misſchien het vermogen van anderen, ja dat van den Staat verſpillen?

Dit alles wordt nog eindelijk bevorderd door de

N E.

NEGENDE OORZAAK.

De onderlinge verdeeldheid der Burgeren.

Behalven de Provintiaale belangen, die onze Natie in verſchillende partijën ſplitzen, zijn het de Staatkundige en Godsdienſtige geſchillen, die overal verhinderen, dat aan het werk der volksverlichting meerder gearbeid wordt, en dat de menſchen onderling gemeenſchappelijk deel neemen aan het nut van 't algemeen. Dit is eene ſtijfhoofdigheid, die bij de inwooners van dit Land (ſchoon ook hier uitzonderingen zijn) geheel nationaal is, en zo verre gaat, dat men 'er ooggetuige van zijn moet, om het te gelooven. —— Ik zou veel voorbeelden, ten bewijze, kunnen aanvoeren, zo het nodig ware. Doch de opmerkzaame kan ze zelf bij douzijnen vinden, en de hedendaagſche geſchiedenis vermeerdert dezelve ontelbaar.

Dus is het niet te denken, dat het gewenschte doel der vraag bereikt zal worden, zo lang deeze partijſchappen duuren, en de bijzondere gevoelens nog vijandſchappen maaken tusſchen burgers en burgers. Want verlichting eischt noodwendig — menſchenliefde. Deeze is de groote hoekſteen aan haar gebouw, en daar deeze ontbreekt, daar kan onmogelijk aan haare voltooijing — niet eens aan haare grondlegging, met vrucht gearbeid worden.

Bij deeze oorzaaken, daar de Maatſchappij ſlegts naar de *algemeene ons Land eigene* vraagt, zal ik het laaten berusten, wijl zij zee-

zeeker de algemeenfte en naar mijn gevoelen ook de meest fchadelijke zijn. En, wie ontkent het? het zoude beeter met dit Gemeenebest gefteld zijn, zo de genoemde hindernisfen eens weggenomen waren.

Wij naderen thans aan het vierde gedeelte van de groote vraag der Maatfchappij (immers naar ons afgeteekend plan) om namelijk de middelen aan te wijzen, waardoor het gewenschte goed zou kunnen tot ftand komen. — Het is zekerlijk veel gemakkelijker — deeze middelen aan te toonen, dan dezelve ten uitvoer te brengen. Ja in de theorie en op het papier kan men daar over allerlei plannen voor den dag brengen, die zeer fchoon klinken, maar die in het gemeene leeven nimmer uitgevoerd kunnen worden. Ligtelijk zal ik, wat dit laatfte betreft, met anderen in deeze kamerwijsbegeerte vervallen; want wat is algemeener in zulke verhandelingen dan dit gebrek? Maar hetzelve te vermijden zal fteeds mijne zorge blijven, door mij te bepaalen tot het — uitvoerbaare; onder deeze voorwaarde echter: dat zij, die daartoe de macht in handen hebben, bezield met het gevoel van het gewicht der zaake, zulks ernftig willen, en behartigen.

VIER-

VIERDE HOOFDDEEL.

Van welke middelen kan men, ter bevordering van waare Volksverlichting in ons Vaderland, den meesten dienst verwachten?

Het andwoord dat, in weinig woorden, op deeze vraag zou pasfen, is natuurlijk: de beste middelen zijn die, waardoor de oorzaaken, die de verlichting verhinderen, weggenomen worden. Want het fpreekwoord der Latijnen: *Cesfante caufa, cesfat effectus*, (Met de oorzaak valt het uitwerkzel weg,) is ook in dit geval geheel toepasfelijk.

Doch het is der moeite waardig, hierover wat breedvoeriger te fpreeken, en de wijze, waarop dit wegneemen der oorzaaken behoore te gefchieden, nader aan te toonen.

1. Vooreerst dan zal het een heilzaam en gewichtig middel zijn, *indien het fchoolweezen* (op dat ik dezelve orde volge als in het voorgaande deel) *daadelijk verbeeterd worde.* En zonder dit komt het mij voor, dat nimmer een gelukkige uitflag kan verwagt worden, al ware het ook, dat men zich van andere middelen wilde bedienen; wijl de fchoolen het zaad niet alleen zaaien, maar ook den grond bewerken moeten, zal men goede vruchten maaien. Ten minften van het begin eener zaake hangt fteeds het meeste af; dit geldt in het algemeen — zeeker met betrek-

trekking tot volksverlichting in het bijzonder. Daar dit waar is —— zo moet de gewenschte verbeetering, naar 't mij toeschijnt —— bij de *schoolmeesters* aanvangen.

En tot dat einde zou 'er wel geen beeter middel zijn (immers indien de uitvoering mooglijk ware) dan het oprichten van — *Kweekschoolen voor Vaderlandsche Schoolmeesters*, gelijk 'er reeds zijn aangelegd door deeze Maatschappij, en nog meer aangelegd konden worden, zo 't mij voorkomt — op kosten van den Staat.

Eer men echter met grond kan hoopen, dat zulke Kweekschoolen een genoegzaam aantal van leerlingen zullen vinden, zoude het eene voorafgaande voorwaarde zijn, dat met den post als schoolmeester zulke inkomsten verbonden waren, als deeze achtingwaardige stand verdiende; en vooral niet geringer dan veele andere bedieningen, welke de Staat bezoldigt; op dat elk, die zich daarop toelegt, met vrouw en kinders niet alleen onbezorgd, maar ook burgerlijk daarvan leeven kan; zelf zonder dat hij nodig heeft van de gaven af te hangen, die de ouders voor het schoolgaan hunner kinders schenken. Want dit is een toestand, die voor de meesters en kinders uiterst schadelijk is. De Staat, die in het algemeen hierbij hetzelve belang heeft, moet ook voor alles in dit opzicht zorgen. En zo 'er, gelijk dit rechtmatig is, door de vermogenden schoolgeld betaald wierd, dan moest dat in de algemeene kas, en niet in de hand des Meesters, vloeiën.

Dit vooraf bepaald en aangenomen zijnde,

zouden 'er Kweekschoolen moeten opgericht worden; en 'er is geen twijfel, of zij zullen dan een toereikend getal van voorwerpen vinden, die opgeleid kunnen worden tot dat eerwaardig beroep (*).

Het spreekt van zelf, dat verlichte, en dus bijzonder voor dat vak ervarene Opzieners en Leermeesters, die met kennisse goede zeden verbonden, behoorden aangesteld te worden in deeze Kweekschoolen. Welke dan opnamen en onderweezen alle aangebodene jongelingen, zonder aanzien van de Godsdienstige gevoelens hunner ouderen, onder voorwaarde: dat zij *vooreerst* bezaten een gezond en sterk ligchaam, *ten tweeden*, eene gesteldheid van hart, en een aanleg des verstands, die beide geschikt en overeenkomstig zijn met hunne bestemming, en *ten derden*, dien ouderdom, waarin zij in staat waren om blijken te geeven (in de eerste weeken huns verblijfs) of zij waarlijk lust en ijver hebben voor dien post (†).

Het onderwijs zelf, dat zij in deeze Kweekschoolen ontvingen, moest, behalven de boven beschreevene verlichting, die voor het geheele volk past, bijzonder bestaan in dat gewichtig hoofdstuk — *de kennisse van hun*

(*) Wenschelijk ware het, dat de Kweekschoolen verdeeld konden worden in twee classen, namelijk voor *Stads-* en voor *Land-schoolmeesters.*

(†) Tot deeze en sommige volgende voorslagen heeft een Hoogduitsch Geleerde mij eenige aanleiding gegeeven.

hun beroep; zo dat niets overgeslagen wierd, wat tot het denkbeeld van een waardig schoolmeester behoort, het zij in de theorie, het zij in de practijk. — Doch ik zal mij over dit hoofdstuk nader verklaaren (*).

Stilzwijgend onderstellende, dat leezen, schrijven, orthographie, kalligraphie, grondige kennis der moedertaal en van den briefstijl, als mede eene mathematische of rationeele reekenkunde de onmisbaare stukken zijn, die den Jongelingen behooren geleerd te worden, daar zij aanstonds bij het woord, *Schoolmeester* in onze gedachten tegenwoordig moeten zijn, zo zal ik hier maar bijvoegen, wat boven dat in aanmerking komt: namelijk, in de eerste plaats.

α. *Eene natuurlijke logica of redekunst*: dat is: het door oeffening verkreegene vermogen, om bondig over een zaak te kunnen oordeelen en gezonde denkbeelden daarover aan anderen mede te deelen.

β. Vervolgens moest men in de Kweekschoolen onleedig zijn over — de Natuurlijke en Staatkundige Historie, over de Geographie en bronnen van bestaan des Vaderlands.

γ. Een ander articul van het onderwijs voor zulke Jongelingen was — Vocaal- en Instru-

(*) Wil men over dit alles — alles kennen, en met één woord, het geheele vak der opvoedings- en, der onderwijs-kunde bestudeeren — zo is NIEMEIJERS meesterstuk, dat in 't Neêrduitsch vertaald wordt, over dat onderwerp onontbeerlijk.

ftrumentaal Muziek, en wel in zo verre, dat zij in ftaat waren om daarin doelmatig te onderrichten.

d. Voeg hier bij — de kennis van het menfchelijk weezen, van ziel en lighaam; de kennis van de voornaamfte ziekten en gebreken, en van de natuurlijke behandeling in die gevallen.

e. Niet minder moest dit onderwijs zich uitftrekken tot eene — duidelijke kennis van de Natuurlijke en daarop gebouwde Christelijke Religie — op zulk eene wijze, dat zij eerst theoretisch, en dan in de practijk geoeffend wierden, om deeze kundigheden aan kinders, naar derzelver vatbaarheid en onderfcheid van jaaren, weder mede te deelen. En daar het Bijbelboek de voornaame bron is van Christelijke kennis, was het gewisfelijk zeer goed, indien de perfoonen, die tot fchoolmeesters worden opgeleid, onderricht kreegen om met de jeugd dat Boek doelmaatig te kunnen leezen, en hetzelve verftaanbaar te maaken. Schoon de leerftellingen van de Religie eigenlijk niet onder het vak der fchoolmeesters dienden te behooren, maar overgelaaten moeten worden aan de Leeraars der verfchillende gezindten, kon nochthans het onderwijs in den Godsdienst, wat de eeuwige waarheden der Rede, en de Christelijke Zedeleer betreft, zeer wel in de fchoolen begonnen worden. Ook kan men daar den Bijbel wel leezen — namelijk on-

onder de meestgevorderden — zonder dat de schoolmeester *dogmatiseere* (*).

e. Buiten het gezegde is 'er iets, waarop men niet te veel gewicht kan stellen, 't geen in deeze Kweekschoolen, zo veel mogelijk is, behoorde bewerkt te worden, — dat, namelijk, de harten der aanstaande schoolmeesters gevormd wierden tot warme menschen- en kindervrinden — ja, tot hoogachters en dadelijke betrachters der verhevene Religie; op dat hun wandel en caracter ten voorbeelde moge strekken voor het volk, dat gewisselijk den heilzaamsten invloed heeft op de zeden van 't algemeen, en zonder welke — ook alle oeffeningen des verstands niet de gewenschte uitwerking zouden te weeg brengen.

Indien de schoolmeesters, in het algemeen, op deeze wijze bekend waren met hun gewichtig beroep, en bekwaam om hetzelve doelmatig waar te neemen, zo zoude het schoolweezen eene geheel andere gedaante krijgen: en niemand zal twijfelen, of dit zoude een dienstig middel zijn om verlichting en goede zeden te bevorderen.

Doch hiermede zoude nog niet alles gedaan

(*) Ik moet hier een wensch van mijn hart uitstorten: dat namelijk een *Kinder-* of *School-Bijbel* in gebruik moge koomen, met uitlaating van alles, wat niet onmiddelijk bereekend is voor de vatbaarheid en veredeling van de jeugd. Duitschland heeft reeds lang den weg daartoe geöpend.

daan wezen, wat in deeze zaak behoorde te geschieden; maar daar moet

a) Vooreerst: bijkomen, dat 'er overal, naar het getal der kinders, ruime en gezonde schoolen voorhanden waren: op dat de tedere jeugd niet aan het ligchaam verloor, wat zij aan den geest won. Frissche lucht te kunnen ademen, en door eene aangenaame vórm des gebouws ingenomen te worden, als voor een geliefkoosd verblijf — dit is voor de jeugd eene heilzaame inrichting der schoolen.

b.) Hierbij was het goed, indien van tijd tot tijd doelmatige belooningen uitgedeeld wierden aan zulken, die door waare verdiensten boven anderen uitmuntten, om eenen edelen naarijver te ontsteeken in den kinderlijken boezem (*).

c.) Ook zou men een schoolwet — van weinig regels, kunnen invoeren ten richtsnoer van meester en leerling, die op een bord in de school was opgehangen, en bij gelegenheid wierd voorgeleezen, ten einde daarnaar het vonnis der ongehoorzaamen te vellen.

d.) Inzonderheid was het gewichtig, indien de

(*) Hierover is de breedvoerige Verhandeling van den Eerw: FLOH zeer aanprijzenswaardig, welke door deeze Maatschappij, *over de theorie van belooningen en straffen in de schoolen*, is bekroond en uitgegeeven.

de fchoolboeken en het fchriftelijk onderwijs der jeugd handelden over de theorie en practijk van de voornaamfte handwerken, kunften en volksbezigheden; derzelver voor- en nadeelen, goede en kwaade zijde; op dat de kinders, naderhand, het eene of ander beroep konden uitkiezen op geregelde gronden en naar vaste beginzelen.

e.) Daarenboven zou ik het zeer goed vinden, als het Burgerlijk Beftuur tot een wet maakte, dat geen jongeling of meisjen tot eenig beroep mogt aangenomen worden, noch zijn Burgerrecht mogt uitoefenen, zonder een getuigenis van den fchool meester zijner woonplaats, dat hij, of zij, de fchool vlijtig bezogt en daarop behoorlijke vorderingen gemaakt hadt.

f.) Eene voorwaarde, in mijne oogen van veel gewicht, moest deeze zijn, dat het, op ftraffe voor geever en ontvanger, verboden was — gefchenken aan te neemen van ouders of voogden, voor het onderwijs der kinders in de fchoolen; op dat alle aanneeming des perfoons wegviel, en de meesters hunne onafhangelijkheid konden behouden, die zo nodig is, zullen zij achting en liefde bij het volk en bij hunne leerlingen duurzaam behouden. Het fchoolgeld, dat toch kon betaald worden, viel dan (zo als boven gezegd is) in de algemeene Kas.

g.) *Voor* een bepaald aantal van jaaren zouden

den 'er, naar mijn plan, geene kinders in de schoolen mogen toegelaaten worden: eensdeels, wijl het te vroege schoolgaan voor de ligchaams gezondheid zeer schadelijk is; anderdeels; wijl men anders van een verlicht meester een kinderbewaarder zou maaken.

4.) Eindelijk was het nodig, dat de eigenlijke schoolkinders in bijzondere clasSen verdeeld wierden, die zo ingericht waren, dat zij elkander afwisselden in de school — dat de jongste het kortste, de oudste en meest gevorderde het langste onderwijs genooten, en niet nodig hadden zich te verveelen, als de meester met de eersten bezig was, terwijl de eerste ook veel liever de school zouden bezoeken, zo zij niet zo lang aan één daar moesten vertoeven; en de meester zelf zou veel gemakkelijker zijn onderricht kunnen bepaalen naar de vatbaarheid der leerlingen, gelijk hij ook beter opzicht kon behouden over alles.

Veel — zeer veel is hier nog bij te voegen, bij voorbeeld:

1. Alle schoolen *Nationaal* te maaken.

2. Schoolbibliotheeken, Naturaliën, Landkaarten, Plaaten.

3. De nood- en hulp-tafels van STRUVE.

4. Volksliederen.

5. Zondags-schoolen, openlijke catechisatiën.

6. In-

6. Induſtrie ſchoolen, het beste middel om de Fabrieken te bevorderen. enz. enz.

Laaten deeze wenken hier genoeg zijn!

Doch het zou te lang worden, nog wijdloopiger over dit hulpmiddel te handelen. Het gewicht, dat ik daar in ſtel, deed mij tot dus verre uitweiden in dit groote veld. — Ik ga thans over tot het

II. Tweede middel, dat gewisſelijk ook veel dienst zoude doen, *indien het onderwijs in de Religie, in de kennis van God en Godsverëering, verbeterd wierdt.*

Maar op welk eene wijze zal dit bewerkt worden, in eenen Staat, waar de Godsdienst afgeſcheiden is van het Burgerlijk Beſtuur, en waar de inwooners, ſchoon bijna alle Christenen genoemd, in hunne gevoelens zo verre uit een loopen? Ik wil gaarne bekennen, dat zich hier zwaarigheden opdoen, die mij onoplosſelijk ſchijnen. Ik zie vooruit, dat de verbeteringen, die mij het heilzaamst voorkomen, van anderen als verbasteringen en ketterijen zullen veroordeeld worden. Doch op den grond der boven bepaalde verlichting zal ik het waagen, mijne bedenkingen hierover mede te deelen, en te onderwerpen aan de proeve van den onpartijdigen vriend der waarheid.

In weërwil van de veele zwaarigheden, aan dit werk verknogt, komt het mij voor, dat de goede zaak van de Religie reeds veel zal winnen, indien maar de ſchoolen op den te vooren gemelden voet zijn ingericht. Is hiermede verbonden, dat 'er geene heer-

ſchende gezindte (zo als thans het geval is) langer beſtaat, en dus — door de ſchoolen meer licht — door deeze inrichting meer vrijheid plaats heeft; zo zullen ook deeze zwaarigheden met er tijd minder worden, en misſchien langzaamerhand geheel verdwijnen. — Hoe het ook zij, in mijne oogen zouden de volgende van veel dienst kunnen zijn, zo zij algemeen ingevoerd wierden.

α.) Indien zij, die tot het Leeraarambt opgeleid worden, onder eene naauwe proeve ſtaan, *voor* en *bij* hunne bevordering tot dien post, aangaande hun zedelijk caracter, en de eigenlijke geſteldheid van hun hart, op dat men met grond kan verwachten, dat zij de Gemeente, wier Leeraaren zij zullen worden, ten voorbeeld mogen verſtrekken in de uitoefening van die Christelijke deugden, welke zij anderen zullen aanprijzen en gewichtig maaken. Want het ſpreekwoord: — *Voorbeelden trekken* is onloochenbaar; en het doet de goede zaak van den Godsdienst niet weinig ſchade, dat men op deeze zo nodige voorwaarde geen meerder acht ſlaat.

β.) Indien de ſtudeerenden, die tot Volksleeraars zullen bevorderd worden, op hunne Kweekſchoolen onderwijs erlangen, zo wel practicaal als theoretisch, in de zo zeer verwaarloosde kunst van eigenlijk cathegizeeren (*); indien bij de bevordering tot

(*) Ik mogt het *Socratiſeeren* noemen.

tot het Leeraarambt, in het Examen, *daarop* inzonderheid wordt acht gegeeven, en niemand toegelaaten, ten zij men in ſtaat is, naar de vatbaarheid der jeugd, de leerlingen, niet zo zeer Theologie, als Religie bij te brengen, en voor hen het, voor Christenen in 't algemeen, doelmatig gedeelte van den Bijbel duidelijk te maaken.

γ.) Indien de Volksleeraars niet meer verbonden waren aan eenige bijzondere vormen en volksboeken, tot grondſlag van hun onderwijs, maar zij (uit hoofde van het vertrouwen, dat een door de Gemeente zelf verkoren Leeraar toekomt) de vrijheid hadden — zulke leerwijze en ſchriften te gebruiken als zij goed keurden. Doch hiermede moest dan ook weder verbonden wezen, de vrijheid der ouders om hunne kinders te laaten onderwijzen van die Leeraars, welke hen best bevielen.

δ.) Indien 'er aan geene Godsdienſtige gezindte eenige vóór- of nadeelen verbonden waren in den Burgerſtaat, maar daar omtrent de volkomenſte gelijkheid plaats hadt; op dat de Religie, als een rijk dat niet van deeze waereld is, vrij en onafhangelijk was van aardſche belangen, en daarmede niet langer — handel kon gedreeven worden; gelijk zulks weleer het geval geweest is, toen men, om eene bediening te krijgen, ſchielijk van de eene of andere gezindte tot de heerſchende kerk overſprong

fprong, en brood, of uiterlijke eer, deelachtig wierdt; of de kinders reeds vroegtijdig opgevoed wierden in de Kerkelijke Gemeenfchap, waarbij deeze of geene voordeelen meer dan bij andere te vinden waren; waardoor dan het onderzoek der waarheid en het weezen van alle Religiën den bodem wierdt ingeflagen.

6.) Eindelijk zou het zeer heilzaam zijn, indien over 't algemeen bij de Christelijke Gezindheden meer voorzichtigheid gebruikt wierd, in het aanneemen der perfoonen tot belijdenis des Christendoms. — Zeekerlijk is het dwaas, dit bij een aantal van jaaren te bepaalen. Maar gewichtig en belangrijk was het, dat de Volksleeraars daar zo los niet mede te werk gingen, en dat zij meer dan gewoonlijk, met het verftand en hart der perfoonen, die zij aanneemen, mogten te raade gaan. Immers het is bekend, dat het doen van de zogenoemde belijdenisfen dikwils in niets anders beftaat, dan in geheugen-werk of in het voorleezen van den uitgefchreeven arbeid eens Catechizeermeesters of eens vriends — terwijl de eigenlijke Belijdenis aflegger geheel werktuigelijk handelt, en misfchien niets begrijpt van alles, wat gefproken of geleezen is.

Behalven deeze dingen, die veel dienst kunnen doen, zou het ook niet weinig bijdragen tot de groote zaak der volksverlichting en der goede zeden: „ Indien de voor„ dragt in de openlijke bijeenkomsten der

„ Chris-

„ Christenen voor het volk meer geschikt
„ en naar deszelfs vatbaarheid ingericht
„ wierd."

Ik voorzie en gevoel, dat dit insgelijks groote zwaarigheid zal hebben. Ik gevoel dat mijne voorslagen geene algemeene goedkeuring en aanwending zullen vinden — noch bij het volk — noch bij de Leeraars; om dat beiden reeds te lang den ouden weg betreeden hebben, dien men in ons Vaderland niet gaarne verlaat. Doch misschien zal het niet geheel vruchtloos zijn — en zo maar hier en daar dit middel werkzaam is — zal het vruchten voortbrengen, die in 't vervolg van tijd heilzaam zijn.

* Schoon het onderwijs voor toekomende Volksleeraars op de Hoogeschoolen, in mijne oogen, wel inzonderheid zich moet uitstrekken tot de eigenlijke Theologie, en tot de geleerde wetenschappen daaraan verknogt, schoon zulks in onze dagen niet mag verwaarloosd worden, moest echter het groote voorwerp der Hoogleeraaren zijn, hunne Studenten de gewichtige kunst te leeren, zo wel van den eigenlijken Preek- of Leer-trant, als der openlijke voordragt, om voor het verstand en hart beide der toehoorders zo te spreeken, dat meer geoefenden voldaan, en eenvouwigen gesticht konden worden.

** Gewichtig was het, zo de studeerenden recht duidelijk bekend wierden met het eigenlijk oogmerk hunner bedieninge, —

niet

niet om geleerdheid uit te kraamen, *niet* om naar uiterlijke grootheid te dingen; maar om door wandel en leer het volk te verlichten en te verbeeteren, naar het voorbeeld van JESUS. Naar het voorbeeld van JESUS (zeg ik) die steeds de Zedeleer tot hoofdzaak maakte in zijne redevoeringen, dezelve in beelden, uit de Natuur en ondervinding, kleedde, en altijd acht sloeg op de bijzondere omstandigheden en behoeften des volks; niet anders bedoelende dan om allen, die hem hoorden, wijzer en beeter te maaken. O! als men deezen maatstaf nam, om daarnaar de Volks-leerreedenen in te richten, als men JESUS meer navolgde; dan zouden de zogenoemde Predicatiën op veele plaatsen in een ander licht verschijnen; zij zouden minder verblinden, maar meer verwarmen, zij zouden meer van harte en ter harte gaan, en de somtijds opgepropte kerken zouden schoolen zijn der verlichting en der zeden; daar zij nu niet zelden slegts een plaats uitmaaken van Godsdienstige tijdmoorderij, of, op zijn best, van aangenaame uitspanning voor die geenen, welke vatbaar zijn om den hoogen toon te volgen, terwijl het arme volk even weinig nut van alles heeft, als wanneer het eene Latijnsche redevoering hadt bijgewoond. —— Men versta mij echter niet verkeerd! Het *Volk* en het *Gepeupel* zijn geen woorden van ééne beteekenis; *populair* en *plat* even min. En het is geenszins mijne bedoe-

doeling om zulke Leeraars te verdeedigen, die in hunne luiheid des Zondaags onvoorbereid ten Kansel komen, en daar eenige gemeene plaatsen met van buiten geleerden Schriftuur-spreuken aanéénrijgen — om de toehoorders in slaap te wiegen. Neen: Immer nieuw, 't zij in stoffe, 't zij in vorm, moet de Leerrede zijn, die men voordraagt, en zo veel mogelijk casuëel en bijzonder toepasselijk voor de vergaderde Gemeenten. Dit kost, wel is waar meer moeite dan menige *zeer geleerde* Redevoering; maar het is dan ook een woord op zijnen tijd, en vruchtbaar ten goede.

*** Eindelijk nog — moest 'er in de gewoone kerkelijke bijeenkomsten en gebruiken meer afwisseling en verscheidenheid zijn. De oude (niet meer met den geest onzer tijden overeenstemmende) Formulieren, zo wel bij het Avondmaal als bij den Doop, moesten wegvallen. Veele Psalmen, die voor geen gezang van Christenen passen, behoorden overgeslagen te worden. De geheele onderlinge oefening moest niet altijd, als een werktuiglijk spel, op dezelfde wijze afloopen, maar op eene gepaste wijze, nu eëns zo, dan eëns anders, begonnen en gesloten worden; op dat het volk, in geduurige opmerkzaamheid gehouden, ware het mogelijk, zelf meer deel aan deeze bijeenkomsten kon neemen. Althans de klagte, die algemeen is, over het verwaarloozen der Christe-

lij-

lijke openbaare Godsdienst-oefening, maakt het noodzaakelijk, dat hierin eene verandering (naar de behoeften des tijds) gemaakt worde. Wat mij betreft, de gegeevene wenken schijnen hiertoe niet ondoelmatig te weezen. Maar, kon het 'er toe komen! Eene kerkelijke vereeniging tusschen veele nader bij één komende gemeenten, gegrond op de door waare verlichting aangeweezene beginzels — dit zoude misschien meerder werken, dan alle andere bekroonde en onbekroonde voorslagen. Want het is maar waar: onze tijden en onze menschen zijn zo veranderd, dat 'er andere kerkelijke inrichtingen moeten getroffen worden, zal de *uiterlijke Godsvereering*, dat heilzaam middel in de hand der wijzen, om de *innerlijke* te bevorderen, nog in omloop blijven. Wie weet wat geschied? De kleine en geringe aanvang, die 'er gemaakt wordt, is misschien de schemering eener opgaande zon; misschien volgt haast een schoone morgen; en o! mogt eindelijk een heerlijke middag ten voorschijn treeden. GOD zegene de eedele pogingen der waare menschenvrienden, die het wel meenen met deeze groote zaak! Hij verbanne den geest van heerschzucht, hoogmoed, eigenbelang en verstandeloozen ijver — op dat alles uitloope tot zijne eere en der menschen zaligheid!

III. Thans zal ik overgaan tot het derde middel, waarvan, mijns bedunkens, zeer veel dienst te wachten is, namelijk:

De

De verbetering der Nationaale Tooneelen.

Dat de invloed van deeze op de volkszeden zeer groot is, behoeft geen bewijs; en het is helaas! maar al te zeeker, dat de gewoone inrichting niet anders dan ſchadelijk zijn kan. Indien zij dus niet verbeterd wierden, dan was het een weldaad voor de maatſchappij, dat 'er geene Tooneelen meer overbleeven in ons vaderland. Doch men is daaraan niet alleen gewoon, maar zij zijn ook, bijzonder in volkrijke ſteden, een doelmatig behoedmiddel tegen andere kostbaarder uitſpanningen, en kunnen, wel ingericht, zeer veel zedelijk nut bewerken.

A. De verbeetering moet dus, in de eerſte plaats, bij de — *Tooneelſpeelers* aanvangen, zo wel aan hun verſtand, als aan hun hart. Wat het verſtand betreft: zo is het immers zeer nodig, dat deeze perſoonen recht bekend zijn met hun beroep, niet alleen in de practijk, maar ook in de theorie, als zijnde dit een kenſchets der waare verlichting. Ik geef het in bedenking, of men zeggen kan, dat dit het geval is bij de meeste Tooneelisten in ons Gemeenebest? of zij, door eigenlijke ſtudie in de Mimiek, met oefening verbonden, zich verheffen tot die grootheid, welke een waardig Tooneelbeoefenaar behoort te bereiken?

Wat het zedelijk caracter deezer perſoonen aangaat, daarover te beſliſſen, is

mijn zaak niet, daar niemand bij mij bekend is. Doch hun roem is niet groot. En veel goeds kan men ook, in dit opzicht, niet van hen verwachten. Immers is het bekend, dat veele, en misschien de meeste, op het Tooneel treeden, niet om dat zij 'er toe opgeleid zijn, niet omdat zij door oefening zich daartoe bekwaam gemaakt hebben, maar om onderhoud te vinden. En schoon zij ook — onschuldig van hart derwaarts heenen gaan, zijn 'er zo menigvuldige verzoekingen, die hen omringen, dat zij in het grootste gevaar zijn om verleid te worden (*).

Wat is het middel om beide deeze gebreken weg te neemen?

Het zelfde als bij het schoolweezen — *een Kweekschool.* En waarlijk, schoon men mij misschien veracht of bespot, dit is wel der moeite waardig. Want daar de Schouwburg in een Staat, bijzonder in een Gemeenebest, zeer wel een nuttig school der zeden en der verlichting worden kan, zo kan ook zulk eene inrichting niet beneden de waarde zijn van de wetgeevers en regenten des Lands — ja de Natie zal op den duur de onkosten daarvan overvloedig betaald vinden.

Ik

(*) Deeze verleidende verzoekingen *zijn* ten deele bijna onvermijdelijk. Van daar, dat de zogenoemde Liefhebberij-Comediën niet zeer raadzaam zijn, en veele menschenvrienden, met reden, daar tegen ijveren.

Ik behoef hier niet breedvoerig het plan van een welingericht Kweekschool tot dat einde open te leggen, daar het van zelf blijkt, dat het op dezelfde leest, met in achtneeming van het bijzonder oogmerk, als dat der schoolmeesters, geschoeid zou moeten worden; en ik twijfel niet of het zal dan voor het volk zeer weldaadig zijn — en, om verlichting — en, om zedelijkheid te weeg te brengen.

B. Doch zou het Nationaal Tooneel geheel bevorderlijk zijn ter bereiking van het groote oogmerk, zo moesten de *stukken*, daarop vertoond, niet alleen door kunstverstandige en zedelijk goede persoonen voorgesteld, maar ook doelmaatiger ingericht worden: met één woord, eene geheele verandering ondergaan.

Muziek en *Dans* mogen niet gemist worden. Zij kunnen waarlijk ook zeer goed op de zeden des volks ten nutte werken; ja zij zijn (uit hunnen aart) regelrecht daartoe geschikt, indien zij maar — natuurlijk blijven.

Het *Gezang* is insgelijks een zeer heilzaam middel om de harten der menschen in te neemen voor het goede, schoone en verhevene — om hen te verheffen tot edele gevoelens, die de drijfveer zijn van edele handelingen. Maar voor het volk schijnt het mij meest gemeen nuttig, indien deeze drie — Muziek, Dans en Gezang — zo veel mogelijk, altijd

met elkander vereenigd wierden en verbonden bleeven, op dat de zinnen gemeenschappelijk aangedaan worden en in beweeging zijn. —— Het gekunstelde, dat misschien voor geleerden in die vakken bekoorlijk is, moest geheel wegvallen, wijl het volk, al is het verlicht, niets daaraan heeft. Het natuurlijke behoorde alleen door de kunst verhoogd, of liever, in zijne eenvoudige schoonheid daargesteld te worden; opdat niet alleen de kunst, in de compositie en in de voorstelling, de algemeene bewondering en toejuiging des volks wegdroeg, maar ook een gepast en doelmatig middel wierd, om de gemoederen tot zeden veredelende aandoeningen, en reine menschelijke gevoelens op te voeren.

Inzonderheid echter (naar de behoeften en het Nationaal caracter onzer landgenooten) zijn het — de *Blij- Tooneel-* en *Treurspelen*, die voor den Schouwburg passen, en gemeen nuttig kunnen zijn. Want, schoon het waar mag zijn, dat bij het voorstellen van Opera's, de Balcons en Loges meer bezogt worden, en 'er dus meer geld in de kas valt, zal de Schouwburg een school der zeden en geen — Finantieplan zijn, zo komt dit in geene aanmerking. Op het volk, en niet op Balcons en Loges, moet men dan letten. Ten deezen opzichte zijn de aangepreezene voorstellingen geheel doelmaatig. Maar (behoudens de eer, onze Blij- Tooneel- en Treurspel-Dichters of Ver-

taalers verschuldigd) 'er zou eerst eene groote verandering, althans eene zifting in de voorhandene stukken nodig weezen, indien derzelver vertooning aan het gewichtig oogmerk zou kunnen beandwoorden. Want veele — hoe kunstmatig ook — zijn, in een zedelijk licht beschouwd, waarlijk geheel ontoereikende en dikwils verwerpelijk. *De Spectatoriaale en Vaderlandsche Schouwspelen*, met eenige andere werken, zouden meer plaats moeten inneemen, en onze Dichters hadden nog een ruim veld te bearbeiden, indien zij zedelijke stukken, voor het volk geschikt, wilden in omloop brengen.

De verdienstelijke Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, zoude inderdaad een heilzaam werk bevorderen, zo zij haare hand leende door het uitschrijven van prijsvraagen, om zulke stukken ten voorschijn te brengen, die nuttig waren voor het volk,

Doch welke stukken zouden dat dan zijn?

Louter vrijerijën en huwelijken vol ongerijmdheid? Louter cabaalen en steeds herhaalde onnatuurlijke liefdehistoriën? O! laaten zij aanvangen, waar zij gewoonlijk eindigen. Laaten zij over huislijk geluk en ongeluk — derzelve bronnen en gevolgen handelen; laaten zij den staat der menschen schetsen, zo als hij is, en de natuur getrouw blijven; laaten zij den mensch als mensch voorstellen, in het daaglijksch leeven. Laaten zij de be-

trekkingen tusſchen ouders en kinders, tusſchen echtgenooten, tusſchen vrienden, tusſchen Regenten en Burgers, in haar edel daglicht vertoonen. Laaten zij uit de historie des Vaderlands, en bijzonder uit de laatere gebeurenisſen, de verheevene voorbeelden van Vaderlandsliefde, van menſchen- en vijandenmin daarſtellen, in zo verre zij navolgbaar zijn voor het gros des volks. Met één woord: laaten zij zulk een inhoud hebben, die meer dan onſchadelijk, die nuttig is, om kennis, verlichting en goede zeden te bevorderen; opdat men in den Schouwburg het dagelijksch leeven wedervinden en zeggen kan: — *het is alles gelijk bij ons.* Eenige ſtukken van IFLAND hebben veel daarvan.

IV. Het vierde middel, dat van veel dienst zou kunnen zijn, beſtaat in *de verbetering der Volks-feesten.*

Het is toch waar, dat de invloed op de zeden des volks, welken zulke wederkeerende feesten hebben, niet gering te achten is. Het is even zeeker, dat onze voorhandene kermisſen (de eenigſte, mag men wel zeggen, die 'er zijn) niet anders dan ſchadelijk kunnen gehouden worden. Zij moesten dus afgeſchaft, of verbeterd worden. De afſchaffing gaat in deezen toeſtand niet aan. De gewoone menſchen benoeven zulke zinlijke uitſpanningen, en de Regeering heeft 'er belang bij, dezelve in omloop te houden

Wan

Want een burgerlijk Bestuur, dat bekend is met de middelen om bij het volk bemind te blijven, weet zeer wel, dat het — door feesten — deeze begeerde gunst kan winnen en bewaaren. Doch volksgunst, ten koste der zedelijkheid, is een schadelijke staatslist der tirannen, onwaardig den vriend der menschen. Wee de Regeering, die door laagheid en schadelijke middelen de goedkeuring des volks wil wegdraagen! Zij is de verderfster der maatschappij, en handelt alleen uit verachtelijk zelfbelang. Maar — wel den edelen Vaderlander, die zich wijslijk schikt naar de behoeften zijner medeburgers, en zelf hunne zwakheid zoekt aan te wenden ten nutte — van 't algemeen! Wel hem, die dus de volksfeesten zulk eene richting geeft, dat zij, in plaats van nadeelig, veelmeer heilzaam en doelmatig worden ten goede! — Het was derhalven zeer onstaatkundig, indien men thans de volksfeesten wilde afschaffen, zonder andere en beetere in de plaats te geeven. Doch de thans bestaande kermisfen, zo als zij voorhanden zijn, moeten voor 't minst veranderd worden, indien de Natie veranderd en ten goede verlicht zal worden. Deeze kermisfen, met al de dwaas-, buitenspori g- en godloosheden, met al de bedriegerijen en geld verkwistingen daarmede verbonden ——— hebben toch waarlijk niets, wat dezelve, zede-

lijk beschouwd, ter verdeeliging kan strekken. Ik weet zeer wel dat zij, voor het Finantiëel belang van de steden en dorpen, dikwils gewichtig zijn. Maar wat baat het uiterlijk voordeel, zo het verkreegen wordt, voor de verloorene rust en welvaart der burgeren, ten koste van de gezondheid en onschuld — ten koste van het zedelijk geluk der menschen? Ach! dit was te duur gekogt.

Welke Feesten moesten nu daarvoor in de plaats komen?

Kortduurende — in één dag geëindigde, liever nu en dan wederkeerende, afwisselende, minst kostbaare, onschuldige, door de zinnen op verstand en hart nuttig werkende, algemeen deelneembaare Volks-feesten; liefst zulke, die in het veld der natuur bij dag konden gehouden worden, zo dat zij des avonds gesloten waren, en het volk vrolijk wederkeerde in den schoot der Familie. Bij voorbeeld:

1.) Eene eenvoudige koude maaltijd, nu ééns voor getrouwden, dan eens voor ongetrouwden, waarop de burgers en burgeressen van eene gemeente of ring genodigd wierden, terwijl het gezelschap vermaakt wierd, door een ongekunstelde Muziek, verzeld van nuttige volksliederen, die onder de gasten uitgedeeld, op bekende melodiën, van de aan-

aanweezende gemakkelijk konden gezongen worden (*).

2.) Een openlijk schouwtooneel van een zedelijk Blij- of Tooneelspel, dat van de Nationaale Tooneellisten voorgesteld en voor alle Inwooners der Gemeente, zonder betaaling, open stond.

3.) Een Beloonings-Feest, ter eere van Persoonen, die in het Departement, in den Ring, of in de Gemeente, door edele daaden de achting en liefde des volks wegdraagen, en naijver ontsteeken kunnen, het zij in het redden of helpen van ongelukkigen, het zij in eene andere grootmoedige handeling.

4.) Eindelijk de vertooning van de eene of andere proef-ondervindelijke gemeennuttige kunst, of weetenschap, welker aanblik genoeglijk, en welker kennis gewichtig is. De Burger VAN MARUM te *Haarlem* heeft hier van reeds een proef gegeeven, toen hij openlijk het volk voorstelde, hoe men op een geschikte en gemakkelijke wijze den brand kan lesschen. *Haarlem* heeft reeds meermaal een begin gemaakt, om het volk doelmatig bezig te houden en te vermaaken door den aanblik van de goede vorderingen der jeugd, zo wel in het een als in het an-

(*) Dat eerste voorbeeld ziet 'er wat vreemd uit, en zal meer zwaarigheid dan de andere hebben; doch in sommige gedeelten van ons Vaderland zou het zeer wel uitvoerbaar zijn, waar de standen niet zeer verre uit één loopen.

ander. 'Er behoefde flegts weinig bij te komen, om zulke tooneelen in algemeene Volksfeesten te veranderen.

Bij alle deeze en dergelijke gebeurenisfen moest dan tegelijk gezorgd worden voor die verkwikkingen, welke, zonder ftooring van orde en rust, kunnen en behooren aangeboden te worden; terwijls alles verbannen was, wat hinderlijk zou kunnen zijn, en een waakzaam oog gehouden wierd op alle ongeregeldheden, op dat die geenen, welke zich daaraan fchuldig maakten, aanftonds buiten den kring gefloten en naar huis gezonden wierden, met uitdrukkelijken last, zich van het Feest te onthouden.

Men beflisfe, of zulke inrichtingen niet onfchadelijk — niet aangenaam en nuttig voor het volk zijn zullen? Men beflisfe, of zij niet bereekend voor de behoefren der Natie, en aanwendbaar zijn in het gemeene leeven? Dit laat ik over aan het onderzoek der wijzen.

V. *Eene daadelijke en doelmatige deelneeming des Burgerlijken Befluurs aan alle de middelen, die eene zeden-verëdelende volksverlichting kunnen bevorderen:* dit is een hoofdzaak, die mij veel dienst doet verwachten, en, naar mijn inzien en plan, niet kan gemist worden. —— Het zij echter verre van mij, onder dit middel te verftaan, dat de Regeering, in dit geval, door machtfpreuken, door geweld, door overtreeding van de paalen, die

die haar bestuur omschrijven, als dwingeland zou handelen, en het volk wederrechtelijk beveelen tot aanneeming en verwerping van gevoelens en gebruiken, die geheel zijn overgelaaten aan de vrijheid der individuën. Het zij verre van mij, dat deeze deelneeming des Bestuurs zich zou uitstrekken, om als Meester op te treden over de geweetens der Burgers. Verre, dat een bijzondere Gezindheid of Godsdienst met den Staat vereenigd moest worden, om daar door het volk te misbruiken tot werktuigen der Staatkunde onder schijn van Religie. — Niets van dat alles wil ik daar onder begreepen hebben; maar het deel, dat de Regeering neemen moet in deeze zaak, bestaat hierin:

A. Vooreerst en bovenal, dat zij lichte en verlichte, door haar eigen *voorbeeld*.

Het kan den menschenkenner niet ontslippen, hoe machtig dit voorbeeld zij voor het gros des volks. — Op de Regenten des lands, zo wel in de dorpen als in de steden, ja op allen, die in bedieninge staan, is het oog van veelen gevestigd, en hun gedrag heeft een onmiddelijken invloed op de zeden der burgerij; want verre de meeste menschen zijn navolgers, zijn copiën. Weinigen worden 'er gevonden, die niet door de macht der voorbeelden ten goede of kwaade getrokken worden; weinigen, die als zedelijke origineelen in het een of ander opzien maaken. En het is bekend,

kend, dat de uiterlijke ſtand der menſchen, de uiterlijke eere en grootheid, die zij in de waereld deelachtig worden, de kracht der voorbeelden zo aanmerkelijk verſterken, dat het goed of kwaad gedrag van één man van aanzien meer werkt, dan duizend zijner medeburgers, in den minder opgemerkten geringen ſtand.

Waren dus de Regenten zelve — verlichte en wijze menſchen; waren zij — zo als het volk zijn moet (hun bijzonder beroep uitgenomen) o! zo zouden zij als zo veele zonnen, maanen en ſtarren uitſchitteren aan het uitſpanſel der zedelijke waereld; zij zouden warmte, groei, bloei en luister van kennis en wijsheid bewerken onder het algemeen — waarvan men aanſtonds de gezegendſte uitwerkingen met 'er daad zou gewaar worden.

Mogten zij, die tot zulk een post gekozen worden, dit bedenken en — al ware het alleen om des voorbeelds wille — zich bevlijtigen, hunne Vaderlandsliefde te bewijzen, niet alleen door de beoefening van hun verſtand, maar ook door de gezindheid van hun hart, opdat de menſchen hunne goede zeden zagen en hen navolgden!

Mogten zij, die kiezers zijn van de Regenten van den Staat, daarom ijverig letten op zulke perſoonen, die — braafheid van hart met kunde verbinden, en dee-

deezen ſteeds de voorkeur geeven! opdat het volk in het caracter zijner Vertegenwoordigers een vraagbaak hebbe ter reegeling van gedrag en zeden.

B. Doch bij deeze deelneeming alleen moest het werk des Burgerlijken Beſtuurs niet blijven ſtaan; maar het behoorde zich uit te ſtrekken tot alle middelen, die in zijne handen zijn, om mede te werken aan het groote doel der Prijsvraag.

a.) Het eerſte middel, dat tot dat einde zeer gepast en ook in zijne handen is, beſtaat: in het verleenen van eene algemeene *vrijheid der Drukpers*, die geheel onbepaald moest zijn, mits, dat het gedrukte niet onmiddelijk ſtrijdig ware met de aangenomene wetten der Maatſchppij. Ik weet niet of het te veroordeelen is, dat hier bij kwam, dat alles door drukker en ſchrijver beide moest onderſchreeven zijn. Mij dunkt, dit zoude een nuttig middel zijn om zulke ſchriften te verhinderen, die wel niet ſtrijden met het Burgerlijk Wetboek, maar waar over ſchrijver en drukker zich moesten ſchaamen. Want het gevoel der eere is bij de meeste menſchen zo ſterk, dat ſlegts weinigen deeze vrijheid zouden misbruiken tot hunne ſchande. Het is waar, door het openbaar maaken der naamen zou 'er eenig goed achter blijven, om dat de ſchrijvers in betrekkingen ſtaan, die hun menigmaal beletten, openlijk uit te komen voor hunne werken.

ken. Doch zoude men om deeze uitzonderingen den regel kunnen verachten?

In weêrwil (zegt men) van deeze voorwaarden, zal 'er nog veel misbruik uit *de vrijheid der drukpers* ontstaan. Laat het zo zijn: de zon, die het goede zaad doet rijpen, brengt ook het onkruid voort. Wie zoude daarom het zaad ontbeeren, dat door dit heillicht ten voorschijn komt? Zie daar het andwoord op deeze tegenwerping.

b.) Het tweede middel (†) in de handen der Regeering is van geen minder gewicht, en moest bestaan: *in het daarstellen van zulke wetten, die het volk niet in de noodzaaklijkheid brengen om dezelve te overtreeden.* O! wat schelmerijen, wat listen en bedriegerijen worden 'er niet ge-

(†) Ik zoude hier nog veele andere middelen kunnen bijvoegen, indien ik een werk wilde schrijven over de zogenoemde — *Policij*; doch daar dit, hoe gewichtig het ook inderdaad is, mij te verre zoude voeren, zal ik daarvan geen gewag maaken. Iets moet ik nog zeggen: Het is de zaak der Regeering, om op den toestand der wees- en vondelinghuizen te letten, en voor de ligchaamelijke en zedelijke opvoeding van derzelver bewooners te zorgen. Met deeze huizen waren zeer ligt *Industrie* en *Zondag-Schoolen* te verbinden; door de *eerste* zoude de vervallen staat der Fabrieken het best opgebouwd kunnen worden: terwijl men door de *laatste* veel meer nut kon stichten dan door het trekken in Procesfie naar de eene of andere kerk, waar een groot getal niets doet dan — slaapen of speelen. De *Leipziger* Vrijschool geeft hiervan de treffendste bewijzen.

gepleegd, eenig en alleen om dat de wetten van dien aart zijn, dat de burgers zich niet in ſtaat bevinden om ze te vervullen, of door belang bewogen worden dezelve te ontwijken. Ik wil hier maar één voorbeeld bijbrengen: het is *de ſluikerij*, bevorderd door de zwaare belastingen. Hoe veel kleiner zou het getal zijn van bedriegers van den Staat — in *Amſterdam*, in *Nijmegen* en overal — bijzonder aan de grenzen, indien de Impoſitiën geringer waren op veele goederen, die of niet gemist kunnen worden, of door de weelde in behoeften veranderd zijn! En ik geloof de Staat zoude daarbij, Finantieel beſchouwd, veel beter vaaren, terwijl nu de menſchen verleid worden om te bedriegen, en daardoor zich ten koste van anderen te verrijken, zonder voordeel des Lands.

c.) Het derde middel is, mijns bedunkens, dat de Regeering, zo veel mogelijk, wegneeme die oorzaaken, welke boven aangegeeven zijn, waardoor de waare Volksverlichting verhinderd wordt. Het ſpreekt van zelf, dat *hier mede* verbonden moest zijn — het bevorderen van de middelen, die hier *voor* aangenomen zijn, als meest dienſtig tot het gewenschte oogmerk, betreffende de Schoolen, de Tooneelen en de Volks-Feesten (*).

Ten

(*) Ik heb hier over deeze deelneeming der Regeering ſlechts een wenk gegeeven, daar men uit het

Ten opzichte van het Godsdienstige beroep ik mij, kortheids-halve, op de Verhandelingen over dit onderwerp van ROGGE, HESSELINK, enz. bij TEIJLERS Genootschap.

d.) Eindelijk zou het een heilzaam middel zijn, indien de Burgerlijke macht eene daadelijke hulp verleende aan alle die Vaderlandsche menschenvrienden en Genootschappen, welke werkzaam zijn aan het groote plan eener zeden verëdelende Volksverlichting; ten einde de arbeid van zo veele warme beminnaars des Vaderlands alle mogelijke ondersteuning, die hen zo dikwils geweigerd wierd, mogt vinden om hun weldaadig licht in algemeenen omloop te kunnen brengen.

Wanneer dit geschiedde, wie ziet niet, dat dan de deelneeming der Regeering geheel doelmatig, en zekerlijk ook zeer nuttig zoude zijn? Ja, zij zoude oneindig veel bijdragen tot gronding en opbouw van den Tempel der waare Verlichting. Welhaast ondervond men van dien arbeid meer zegen, dan van veele tot dat oogmerk ingerichte maatregels der bijzondere burgers en der vereenigde

het boven gezegde, toen over deeze stukken afzonderlijk gehandeld is, genoegzaam kan opmaaken — op welk eene wijze zulks, in mijne oogen, behoorde te geschieden.

de Genootſchappen; daar het werk der Regeering algemeen zich uitſtrekken, minder tegenſtand vinden en over alle de deelen van den Staat het licht gelijkelijk verſpreiden zou. — Het is waar, dit koste moeite en — geld. Doch beide deeze opofferingen zijn zo gemeennuttig, dat de Vaderlands-lievende Regent voor het eerſte dubbele belooning kreeg. En het geld — o! wie zou daartoe niet gaarne bijdragen, zo het nodig ware? Maar het zal niet eens nodig zijn, indien maar de ſommen, die te vooren aan de zogenoemde publieke kerk beſteed wierden, indien maar de gelden, die aan overtollige ambtenaaren te vergeefs en aan anderen te menigvuldig verſpild zijn, daartoe, volgens de regelen eener wijze oeconomie, aangewend worden. Zo deeze niet genoegzaam zijn, zij zullen ten minsten eene zeer wijde gaaping kunnen vervullen.

VI. Het zesde middel, dat insgelijks aan het gewenschte oogmerk niet weinig dienst zoude doen is: de aanhoudende zorge van de Maatſchappij: *tot Nut van 't Algemeen*, en van andere daaraan gelijke Vaderlandſche Gezelſchappen, die te zamen hun werk gemaakt hebben, en nog maaken, om het edel plan eener waare Volksverlichting te helpen volvoeren. O! zij zijn het, die veel bijgedragen hebben, en nog meer bijdragen

kunnen, indien zij — ondersteund door — en gemeenschappelijk de handen in één slaande met, het Burgerlijk Bestuur — voortgaan op het zo loffelijk betreeden spoor; indien zij inzonderheid overal de practijk met de theorie verbinden, en om zo te spreeken in den beginne het volk de spijze geheel toebereiden, zo als dezelve strekken kan tot voedzel voor verstand en hart. Het is nuttig en goed, dat zij voorslaan en raadgeeven hoe men moet handelen; maar nog beter is 't, zo zij het volk dadelijk op die wijze handelen laaten. Want dit is eene onloochenbaare waarheid, dat domme en dus tegelijk ingebeelde menschen, gelijk 'er veele schoolmeesters en ouders zijn, niet geholpen worden, zo men ze alleen middelen aan de hand geeft, die zij gebruiken kunnen, maar men moet hen tegelijk deeze middelen gereed maaken en als 't ware opdringen, zo dat zij niet in staat zijn andere te neemen. Deeze middelen mogen zeeker niet in *dwang* bestaan, maar, bij voorbeeld, op zulk eene wijze, als te *Haarlem* de gewoonte is — door Leesbibliotheeken, Belooningen, enz. om van *Bodegrave* en andere plaatsen niet te spreeken. — En zo zal men welhaast meer licht verspreid zien, dan door veele theoretische voorslagen en afgetrokkene bespiegelingen. Het zij verre van mij de waarde van zulke werken te betwisten; maar één nuttig schoolboek, ééne ver-

za-

zameling van volksliederen (*), één Almanach van BRENDER à BRANDIS, één nieuwe Trap der jeugd, doet meer nut, dan veele keurlijke verhandelingen, schoon in den volkstoon geschreeven. De menschen zijn waarlijk nog te verre achter uit — hunne oogen moeten eerst van de staar des bijgeloofs, der vooroordeelen, der domheid geligt worden, eer zij van de zonne der waare wijsheid licht en voordeel trekken kunnen.

VII. Een ander middel, dat zeer nuttig zijn zou, zo 't mij voorkomt, ware de verbanning der zogenoemde — *platte taalen*.

Maar op welk een wijze zou dit geschieden? dit is de groote vraag. — Ik weet geen andere, dan dat de schoolmeesters, ondersteld zij waren (volgens het plan hier boven) daartoe bekwaam, 'er voor zorgen, dat onder hun toezicht, alleen — de zuivere Moedertaal gesproken wordt, dat zij daarin opzettelijk onderricht geeven — het zij, door gesprekken, het zij door schrijven; (†) dat

(*) Men zou misschien, alleen het invoeren van goede volksliederen als een middel kunnen aangeeven tot bevordering van het gewenschte doel.

(†) Bij voorbeeld: op een houten tafel aan de wand met krijt. De meester schrijft daarop *tegen* de regels, en dan vraage hij de kinders, hoe het moet zijn? Ik weet, bij ondervinding, dat dit zeer nuttig is.

dat zij de kinders aanhouden (en wat vermag een goed meester niet?) om onder elkander en bij hunne ouders steeds nederduitsch te spreeken. Indien dit alles met ijver en oordeel geschiede, zo zoude welhaast het platte van zelf wegvallen, ten minsten zo ware 'er geen vrees meer, dat schoolmeester en Volks-leeraar onverstaanbaar zijn zou, zo hij de Moedertaal des Lands sprak, gelijk nu het geval is — in het voormaalig *Friesland*, *Groninger-land*, en waarschijnelijk ook in andere Departementen.

VIII. Ten besluite voeg ik hier nog één, maar zeer heilzaam, middel bij, waardoor, zo het kan bewerkt worden, waare Volksverlichting en goede zeden meer dan gemeen zullen winnen, indien namelijk onder mijne Landgenooten — *zuivere Vaderlandsliefde en onderlinge verdraagzaamheid mogten toenemen.* Ja dit ware de gouden knop op de torenspits, zal men zeggen; doch het hoe? blijft misschien, als de steen der wijzen — voor altijd verborgen. — Twee wegen staan 'er open om daar toe te komen.

Vooreerst: dat het bovengenoemde, in dit vierde Hoofddeel te zamen genomen, dadelijk aangewend worde — en

Ten tweeden: dat 'er in ons Vaderland, eene wijze en gelukkige Regeeringsvorm stand houde.

Van

Van deeze twee voorwaarden hangt dit middel af. Maar worden dezelve vervuld — mij dunkt het kan niet missen, of dan zal ook het andere volgen. Immers — bij eene behoorlijke aanwending van die middelen, welke boven voorgeslagen wierden, hoe zoude het daar anders zijn kunnen, dan dat goede zeden, en dus ook de edele deugd der Vaderlandsliefde zouden bevorderd worden? En onder eene wijze en gelukkige Regeering zal eene, door die middelen verlichtte Natie, het monster der verdeeldheid niet dulden. Alle volksklasſen zullen zich verheugen in het genot van zulk eene Staatsregeling, en de handen in één ſlaan om dezelve duurzaam te behouden en te verdeedigen tegen alle boosheid van binnen en alle geweld van buiten. Geen Godsdienſtige, geen Staatkundige haat zal dan meer te vinden zijn. Menſchenliefde en daarop gebouwde Vaderlandsmin — zal de kenſchets zijn van een Staat, waar de verlichting algemeen is, waar alle de Inwooners — bekend met hunne Pligten en Rechten — de eerſte betrachten, de laatſte waardeeren en daar mede overeenkomſtig beſtuurd worden.

Gelukkig Vaderland, zo dit heil eens uw deel mag worden! Gelukkig hij, die dit nog mag beleeven! Gelukkiger, die daartoe dadelijk bijdraagt! Mogt het beandwoorden van de, aan

het hoofd deezes gestelde, Prijsvraag der Maatschappij een middel worden om aan de zeden verëdelende Volksverlichting van dienst te zijn! Dit heeft de opsteller van dit geschrift bedöeld; en wat ook de uitkomst moge zijn van zijnen arbeid, hij heeft voor zich zelven het zoete bewust zijn, dat liefde voor de waarheid en 't nut van 't algemeen zijne pen gestuurd heeft. Zijn dus de krachten gering, de beoordeelaars zullen (gelijk ik vertrouw) den goeden wil miskennen noch verachten. Ik eindig met de zinspreuk, die de geheele wensch is van mijn hart:

„ *Eedle vraagbaak van 't verstand;*
„ *Morgenzon van 't heilrijk Eden;*
„ *Waardst geschenk van 's Hoogsten hand;*
„ *Schat des sterv'lings; dierbre Reden!*
„ *Dat uw licht, in zegepraal,*
„ *Onzen geest met licht bestraal!*

Christelijke Gezangen bij SEPP:

H. S.